

З УКРАЇНСЬКОГО ДИПЛОМАТАРІЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ

Про необхідність публікації Українського дипломатарія козацької доби, тобто всього комплексу універсалів, наказів, листів та іншої документації державних мужів і урядовців (дигнітаріїв) — представників центральної та місцевої влади Української держави — Гетьманщини та Запорізької Січі ми вже говорили на 1-й республіканській нараді археографів у грудні 1988 р.¹ Ще у XIX — на початку XX ст. українські археографи (і не лише українські) провели значну роботу щодо публікації цих документів Української держави, але тоді ще не ставилося питання про створення Українського дипломатарія. Першими українськими істориками, які фактично започаткували систематичну працю у цьому напрямку, були відомі дослідники І. Крип'якевич та І. Бутич, котрі видали корпус документів Богдана Хмельницького у 1961 р.² На жаль, документи інших гетьманів вивчені значно гірше. Досить сказати, що з 1917 р. в Україні було видано лише поодинокі документи гетьманів — наступників Б. Хмельницького. Цю прогалину ми й прагнемо певною мірою заповнити публікацією 36 документів за 1657—1668 рр., переважна більшість яких (35) вийшла з-під пера українських дигнітаріїв, передовсім гетьманів та полковників. Тут представлені універсали і накази (24 документи), а також листи-накази, листи-скарги, дипломатичне листування (12). Щодо авторства згадані документи діляться таким чином: документи гетьманів та претендентів на гетьманство — 16, у тому числі Юрія Хмельницького — 6, Івана Виговського та Івана Брюховецького — по 4, Івана Безпалого та Петра Дорошенка — по одному; документів представників генеральної старшини, полковників та інших — 19, у тому числі Костянтина Виговського — 4, Василя Золотаренка — 3, Василя Дворецького, Івана Нечая, Григорія Гуляницького — по 2, Якова Скидана, Онисія Силіча, Павла Яненка (Яновича), Лазаря Горленка, Остапа Роздайбиди, Василя Обіда (?) — по одному. Крім того, у Додатку вміщено лист ніжинського протопopa Симеона Адамовича. Про значення листа

¹ Мицик Ю. А. Український дипломатарій XVI—XVIII ст. (Документи гетьманів, полковників і кошових Війська Запорізького) // Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку.— К., 1988.— С. 36—39. Не менш актуальним є питання про публікацію дипломатарія Кримського ханства. Див.: Мыцык Ю. А. О публикации дипломатария Крымского ханства // Исследования по археографии и источниковедению отечественной истории XVI—XX ст.— Днепропетровск, 1990.— С. 41—50.

² Документи Богдана Хмельницького. 1648—1657 рр.— К., 1961.

цієї особи як історичного джерела буде сказано далі, але зазначимо назрілу потребу видання документів православних ієрархів в Україні, тим більше, що вже виданий корпус документів уніатських ієрархів до XIX ст. включно, і було це зроблено лише завдяки українським історикам з еміграції та діаспори, які працюють у Ватикані³.

У нашій статті подано лише частину документів українських дигнітаріїв, виявлених нами під час кверенд у польських архівосховищах. Підбираючи для друку саме цю частину документів, ми враховували не тільки їх значення як джерел та малодоступність польських архівів для істориків з України. По-перше, ці документи стосуються переважно конкретного регіону України — Сіверщини та ще ряду одних і тих самих монастирів або населених пунктів. По-друге, вони виявлені нами переважно у двох збірниках оригіналів та копій українських документів, створених у другій половині XVII—XVIII ст. очевидно монастирськими архіваріусами у тому ж регіоні. У 1858—1860 рр. ці збірники поряд з іншими двадцятьма, де містилися матеріали іншого характеру, були вивезені з Сіверської України до Польщі польським колекціонером Марцином Гожковським. Нині вони зберігаються у відділі рукописів Бібліотеки Польської Академії наук (далі — Бібліотека ПАН у Кракові) під сигнатурами 269 та 270⁴. До речі, на багатьох документах цих збірників у верхньому лівому куті є скорочений напис польською мовою М. Гожковського „*Mar. Gorzk.*“, а часом вказується і дата напису. Вдала систематизація монастирськими архіваріусами документами, що стосуються їхнього або сусіднього монастиря, дають змогу краще уявити розвиток аграрних відносин у Сіверській Україні, перевдовсім монастирського землеволодіння, встановити хронологію і характер надань їм маєтностей урядом Гетьманщини, критично перевірити окремі дані джерел тощо.

Зазначимо, що частина матеріалів цих збірок уже була введена до наукового обігу (привілей ніжинського та чернігівського полковника П. Шумейка 1648 р., універсал вірогідного автора літопису Самовидця Р. Ракушки-Романовського 1664 р., три універсали гетьмана І. Мазепи кінця XVII ст.)⁵, деякі, наприклад універсал І. Виговського, котрим чернігівському єпископові Лазареві Барановичу передавався Спасько-Преображенський монастир у Новгороді-Сіверському 1657 р., вже подані нами до друку і тому не були включені до цієї публікації. Окремі документи розглядуваних збірників за іншими списками були видрукувані свого часу відомим українським істориком Олександром Лазаревським. Маємо на увазі універсал ніжинського наказного полковника Р. Катіржского

³ Див. напр.: *Epistolae Metropolitanorum et Episcoporum. Epistolae Josephi Velamin Rutskyj (1613—1637)*.— Romae, 1956; *Epistolae R. Korsak, A. Sielava, G. Kolenda (1637—1674)*.— Romae, 1956; *Epistolae C. Zochovskyj, L. Zalenskyj, G. Vynnyckyj (1674—1713)*.— Romae, 1958; *Epistolae L. Kiszka, A. Szeptyckyj, F. Hrebnyckyj (1714—1762)*.— Romae, 1959; *Littere episcoporum historiam Ucrainae illustrantes (1600—1900)*.— Vol. 1—3.— Romae, 1972—1974; *Litterae Basilianorum in terris Ucrainae et Bielarussiae*.— Vol. 1 (1601—1730).— Romae, 1979.

⁴ *Biblioteka Polskiej Akademji Nauk w Krakowie* (далі — *Biblioteka PAN w Krakowie*, od rękopisów, N 269, 270. У каталозі, підготовленому Яном Чубком, рукописи М. Гожковського, які потім перейшли у власність польського історика С. Кшижановського, займають номери з 260 по 281. Див.: *C z u b e k J. Katalog rękopisów Akademji Umijętności w Krakowie*.— Kraków, 1906; *Dodatek*.— Kraków, 1921.

⁵ Ковальський Н. П., Мыцык Ю. А. Анализ архивных источников по истории Украины XVI—XVII вв.— Днепропетровск, 1984.— С. 75—76; Методические указания к изучению курса „Источниковедение истории СССР“.— Днепропетровск, 1984.— С. 20—21; Мицик Ю. А. Невідомі документи Івана Мазепи // Пам'ятки України.— 1991.— № 6.— С. 56—58.

1654 р., універсал-привілей Юрія Хмельницького від 1 лютого (22 січня) 1660 р. на ряд маєтностей жіночому П'ятницькому (св. Параскеви П'ятниці) монастиреві у Чернігові⁶.

Крім документів зі згаданих збірок, тут ми публікуємо й листи, виявлені у Головному архіві давніх актів у Варшаві (фонди — Архів Замойських та Архів Радзивілів), а також у Національному музеї у Кракові (через відділ мікрофільмів Національної бібліотеки у Варшаві).

Насамперед необхідно звернутися до даних аналізу формуляра опублікованих тут документів, особливо універсалів та наказів. Одразу впадає у вічі різюча подібність формуляра гетьманських і старшинських документів другої половини XVII ст. та формуляра документів, які вийшли з-під пера Б. Хмельницького або його тисарів і канцеляристів. Це не є випадковим, оскільки саме Б. Хмельницький став творцем відродженої Української держави у середині XVII ст., а його канцелярія, яка є органічним продовженням канцелярії Коша Запорізької Січі, виробила своєрідні взірці офіційних документів для Генеральної та інших канцелярій Української держави другої половини XVII ст. До того ж ряд гетьманів були не лише сподвижниками Б. Хмельницького, але й брали безпосередню участь у написанні з його волі універсалів, наказів та листів, а часом і власноручно їх писали (І. Виговський). Враховуючи те, що формуляр документів Б. Хмельницького вивчений досить непогано, обмежимося тут вказівками на загальні риси формуляра документів його наступників та на відмінності між цими формулярами.

Якщо вести мову про універсали, то для їхнього формуляра характерними є, як і для формуляра універсалів Б. Хмельницького, відсутність інвокації, апрекації й виключно рідкісне вживання *аренги*. Тепер перейдемо до послідовного розгляду елементів формуляра і клаузул.

Інтитуляція майже тотожна з тією, яка вживається в універсалах Б. Хмельницького, особливо з 1654 р., коли при згадці Війська Запорізького з'являється уточнення „его царского величества“ (принаймні у більшості документів). Після Переяславського договору 1659 р., коли під тиском Москви було змінено рівноправний характер російсько-українського союзу у невідгдний для України бік, коли почала швидко урізуватися вже автономія України у складі Російської імперії, це не могло не вплинути на формуляр документів Української держави і зокрема *інтитуляції*. У часи гетьманату І. Брюховецького було додано епітет „пресвітлий“ стосовно царя, а для розрізнення козаків, що притримувалися різних зовнішньополітичних орієнтацій, було вжито епітет „вірне“ (Військо Запорізьке). Отже, з цього часу *інтитуляція* гетьманів Лівобережної України набуває децю іншого вигляду порівняно з *інтитуляцією* Б. Хмельницького, наприклад: „Іван Брюховецький, гетман з *вірним* Войском его царского пресвітлого (виділено нами.— Ю. М.) величества Запорожским“ (док. № 1)*.

Аналогічні зміни торкнулися й нижчих *дигнітаріїв*, хоч на правому боці Дніпра бачимо іншу картину. У нашій публікації не представлені універсали

⁶ Ковальський Н. П., Мыцык Ю. А. Анализ... С. 77.

⁷ Див.: Крип'якевич І. Студії над державою Богдана Хмельницького. IV. Гетьманські універсали // Записки НТШ.— Т. 147.— Львів, 1927.— С. 55—64; Мыцык Ю. А. Анализ источников по истории Освободительной войны украинского народа 1648—1654 годов.— Днепропетровск, 1983; Мыцык Ю. А. О формуляре универсалов и приказов сподвижников Богдана Хмельницкого // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории.— Днепропетровск, 1985.— С. 107—113.

* Тут і далі в дужках подаються номери документів, які публікуються нижче.

гетьмана П. Тетері (універсал П. Дорошенка ушкоджений в цій частині), але про це яскраво свідчить звернення отамана О. Роздайбіди до наказного гетьмана Правобережної України Григорія Лісницького („гетмане [...] Войска ео кр[олевской] м[и]лости“ (док. № 28). Додамо, що в наведених далі деяких листах відсутні вказівки на царську зверхність над Військом Запорізьким. Туровсько-пінський полковник Костянтин Виговський взагалі не вживав ніяких означень, оскільки цілком підтримував незалежницький курс свого брата гетьмана І. Виговського, а до того ж не бачив потреби згадувати про царя у листах, адресованих не до Москви. Ще цікавішою є справа з незалежницькою інституцією прилуцького полковника Л. Горленка (док. № 35). Останній видав свій привілей у лютому 1668 р., тобто якраз тоді, коли на Лівобережній Україні вибухнуло антимосковське повстання, а до того ж й сам І. Брюховецький несподівано узяв його сторону. Варто також звернути увагу на зміни в інституції нижинських полковників. Якщо в часи Б. Хмельницького (І. Золотаренко), І. Виговського (Г. Гуляницький) та на початку гетьманування Ю. Хмельницького (В. Золотаренко) до їхнього титулу додавалося означення „и всего Сіверу“ (док. № 26, 27, 31), то вже у липні 1660 р. воно було зняте (док. № 32). На наш погляд, це пов'язано з послабленням позицій України у Білорусі та контрнаступом військ Речі Посполитої у тому ж регіоні.

Інскрипція, як і в документах Б. Хмельницького, виглядає складною і примхливою. Найчастіше тут вживається 2-й тип інскрипції (варіанти 1—2, 4), а також особливий варіант цього типу, який починався зі слів „До відомості доносим“ (док. № 17). Тут інскрипція поєднується з промульгацією. Цілком відсутня інскрипція 1-го, класичного типу („Всім вобець и кожному зособна [...]“). У часи Ю. Хмельницького та І. Брюховецького більші поширенням став 3-й тип інскрипції, який починався безпосередньо зі звернення до адресатів, особливо у формі „Всій старшині і черні“ (док. № 8—10, 14) або „Всему старшому и меншому...“ (док. № 14). Починаючи від І. Безпалого у переліку адресатів могли згадуватися царські военачальники і взагалі „ратные люди“ (док. № 5, 9). Наприклад, в оборонному універсалі Ю. Хмельницького читаємо: „[...] ратним начальним и под началом зостаючим государевым людем [...]“ (док. № 9). В одному з універсалів В. Дворецького коло адресатів зужене до мінімуму (док. № 25), а в універсалі Л. Горленка інскрипція взагалі відсутня (док. № 35).

Салютація, яка є винятково рідкісною в універсалах Б. Хмельницького, вживається тут нібито частіше. Вона є в універсалі І. Брюховецького („браті моєй милої доброго здоров'я міти зичачи“, док. № 14) та універсалі І. Безпалого, хоч і не на звичному місці, а в заключному протоколі, як було прийнято у листах („Затим вас Господу Богу поручаєм“, док. № 5).

В основній частині формуляра зберігається традиція, якщо й вживати аренгу, то у вигляді **аренги-нарації**. Промульгація в одних випадках займає звичне місце (док. № 9, 10, 13, 16), а в інших вона виходить на чільне, тобто одразу після інституції („ознаймуем [...]“), а інколи навіть дублюється. В універсалі І. Безпалого, який відкривається виразом „Ознаймую [...]“, після завершення громіздкої формули знову бачимо: „До відомості доносим [...]“ (док. № 5). Є й рідкісний випадок, коли **промульгація** поєднується з **диспозицією**, як у наказі Г. Гуляницького („[...] ознаймуем. и п. вуйтом приказуем“ (док. № 27) або у листі-наказі (док. № 29).

Нарація та її вживання у принципі не відрізняються від формуляра універсалів Б. Хмельницького; звичайно вона починається з виразів „иж хотячи“, „иж видячи“, „поглядаючи на убозство“, „иж мы для роскренея и помноженя

хвали Божоє“ та інших, часом з типових петицій-прохань про видання універсалу, як-от: „Был предо мною Филун, мелник, и просил нас о потвержене ему от нас виданого писма на млин“ (док. № 35) або „прикладал скаргу перед нами [...] изумен з братиею своею“ (док. № 25). Нерідко таке прохання є прихованим і починається з посилян на універсали попередників, які необхідно підтвердити, але не вказується, чому саме. Підкреслимо, що такі посилення мають особливу цінність. Так, в універсалі В. Дворецького є покликання на його власні універсали, а також універсали „славное памяти небожчика Хмельницького“ (док. № 25). Дійсно, існує універсал про підтвердження права Троїцькому монастиреві у Козельці на землі, даний В. Хмельницьким 19 (9) липня 1654 р.⁸, та універсал самого В. Дворецького від 4 серпня 1660 р. (док. № 24). Є й універсал П. Яненка від 18 травня 1657 р. (док. № 17), але В. Дворецький про нього не згадав, можливо, з політичних міркувань. Справа в тому, що П. Яненко був прихильником І. Виговського, особистого ворога В. Дворецького, а також головним конкурентом у боротьбі за пернач кийського полковництва. Він логічно підтверджує посилення у *нарративній частині* універсалу І. Брюховецького Микільському монастиреві у Макошині на універсали різних нижинських полковників (док. № 12), бо існує і один з таких універсалів В. Золотаренка (док. № 31). В іншому універсалі І. Брюховецького (док. № 13) є натяк на надання жіночому П'ятницькому монастиреві у Чернігові („антецессореве наши особливый мли възгляд [...]“, і його достовірність стверджують наведені у публікації універсали І. Виговського (док. № 1, 3) та Ю. Хмельницького (док. № 8, 9). Найважливішими є дані про існуючі, але незбережені чи невиявлені на сьогодні універсали попередників, особливо В. Хмельницького. Так, у двох універсалах Ю. Хмельницького (док. № 6, 9) є чітке посилення на привілей „славное памяти небожчика его милости и [...] отца нашего“, на основі якого колишньому чернігівському полковникові Іванові Аврамовичу надавалися села Вибли, Брусилів та хутори Боромики, Борки, Кобиляча Голова (док. № 6), та на оборонний привілей В. Хмельницького П'ятницькому монастиреві (док. № 9).

Диспозиція, короборація і дата не мають значних відмінностей порівняно з формуляром універсалів В. Хмельницького. Серед формул санкції можна вказати на децю відмінну: „трваючи о ласку нашу войсковую“ (док. № 8). І. Безпалый дає тут дозвіл арештовувати свавільників, „звязавши [їх], до нас отсилат“ (док. № 5). В. Дворецький у двох своїх універсалах використовує досить рідкісну погрозу грошовою карою і визначає порядок її сплати (док. № 24, 25). В універсалі П. Дорошенка санкція взагалі відсутня, хоч залишена не досить виразна звістка щодо можливих кар („чого всего пан полковник білоцерковський постерегати маєт“, док. № 16). Такого типу клаузула, хоч і поряд з класичною санкцією „под срокгим каранем войсковим“, є і в універсалі І. Виговського (док. № 1).

Варто зазначити, що печатки на опублікованих тут документах збереглися дуже погано, і тому лише на деяких з них можна розібрати герб Війська Запорізького, який свідчить про те, що документ походить з гетьманської канцелярії, або ж особисту печатку полковника з його власним гербом. Дата є звичайно стандартною. Лише в одному випадку в універсалі Ю. Хмельницького (док. № 6) проставлено дивну дату — „7 геваря 1659 году“. Справа в тому, що Ю. Хмельницький тоді ще не був формально гетьманом, і напевно

⁸ Документи Богдана Хмельницького.— № 269.

чи він тоді так відверто заявляв про свої претензії на гетьманську булаву, та ще й у Чигирині. Очевидно, тут звичайна помилка у даті.

Отже, оцінюючи у цілому формуляр заданих універсалів, слід підкреслити, що він майже тотожний з формуляром універсалів Б. Хмельницького. Однак з'являються уже й деякі нові риси, наприклад, в інтитуляції, що особливо помітні в універсалах І. Безпалого та І. Брюховецького.

Усе вищесказане також стосується й наказів. Тут варто відзначити лише вільнішу побудову формуляра, різноманітне поєднання окремих його клаузул. Зокрема, у двох наказах (док. № 7, 26) послідовність поєднання елементів формуляра виглядає так: інтитуляція, інскрипція і т. д., причому наказ Ю. Хмельницького (док. № 7) має ще й пост-скриптим. Наказ Г. Гуляницького (док. № 27) має доволі незвичну побудову: інтитуляція, інскрипція, промульгація, диспозиція, нарація, повторна диспозиція і т. д. Надзвичайно цікавою є побудова документа № 29, який є проміжним різновидом між наказом та листом. Його елементи поєднуються у такій послідовності: інскрипція, поєднана є салютацією, аренда-нарація, промульгація, диспозиція, повторна салютація, дата.

Завершуючи розгляд універсалів та листів з формального боку, не можна не сказати й про пізніші записи та замітки, зроблені власниками документів, архіваріусами чи іншими особами у другій половині XVII—XIX ст. Вони дозволяють уточнити деякі моменти створення та функціонування документів, реконструювати втрачені через механічні uszkodження деякі важливі елементи тексту (дата й місце створення тощо).

Формуляр листів є значно простішим. На відміну від попередньої категорії джерел, тут майже у кожному документі є салютація, нерідко й повторна (у заключному протоколі). У головній нарративній частині є також яскраво виражена диспозиція (док. № 29) або, навпаки, прохання чи скарга (док. № 28), або ж поєднання одного й другого елементів. Серед значних і важливих відмінностей можна вказати на дві, які мають місце тільки у двох документах. У листі Ю. Хмельницького (док. № 11) вжито специфічний підпис-інтитуляцію: „Юрій Федір Венжик Хмельницький, князь малоросійської України і вождь Війська Запорозького“. Це не було випадковим. Ю. Хмельницький у той момент був уже турецькою маріонеткою, не міг покликатися ні на яку хоч більшменш репрезентативну козацьку елекційну раду і тому змушений був вигадувати собі новий титул. Ім'я Федір з'явилося, очевидно, внаслідок помилки польського копіїста, бо тут мало б стояти чернецьке ім'я Юрія Хмельницького — Гедеон. Ім'я Венжик, очевидно, мало б пов'язати, як це робилося і в деяких українських літописах, рід Хмельницьких зі славнозвісним гетьманом запорожців у 30-х рр. XVI ст. Венжиком Хмельницьким. У другому випадку (датум листа К. Виговського від 15 травня 1659 р.) представлено латинською мовою нижче дати й підпису: „Тетеря писав“. Дійсно, Павло Тетеря перебував тоді у Варшаві як керівник українського посольства, відправленого гетьманом І. Виговським на сейм, і логічно, що він взяв участь у написанні листа до гетьманового брата. Можна зауважити також, що листам — дипломатичним посланням, які складають більшість у нашій публікації (цій категорії джерел) притаманні пишномовність, компліментарність стилі. Ця ж обставина вплинула і на вибір мови авторами (К. Виговський, І. Нечай). Листи ж вороже наставлених до потенційного українсько-польського союзу В. Золотаренка та О. Силича були писані кирилицею, і лише копіїст „переклав“ їхні послання літерами латинського алфавіту. Таке саме було зроблено і з листом ніжинсь-

кого протопopa Симеона Адамовича. Він був писаний гарною українською мовою з сіверським акцентом (наприклад, слово „тулько“ замість „тільки“), його автор був, без сумніву, талановитим стилістом. Очевидно, копіст зняв усі елементи листа, крім нарративної частини, яка, власне, й складає його суть. Справа в тому, що цей лист, судячи зі змісту, писався не як приватне, а як публічне послання чи свого роду прокламація, скерована проти можливого союзу гетьмана П. Дорошенка з королем Яном Казимиром (Лист був писаний, очевидно, невдовзі після Андрусівського перемир'я у 1668 р.) С. Адамович був, як відомо, політичним агентом Москви в Україні і навіть донощиком. Його лист, попри деякі точні зауваги, являє собою своєрідну програму політичного малорусизму і доводить, що корені останнього тягнуться у більш віддалені, ніж звичайно вважають, часи.

Якщо систематизувати усі вищезгадані документи за змістом, то більшість з них — це універсали-привілеї; усього їх 12 (док. № 1—4, 6, 8, 12, 15, 30—32, 35), хоч один з цих документів (док. № 1) не надає конкретної маєтності, а лише затверджує волею гетьмана надання маєтностей, вчинене колишнім чернігівським полковником монастиреві. Далі йдуть так звані „схоронні універсали“, тобто імунітетні, котрі підтверджували права й привілеї феодалів, якими забезпечувалася їхня безпосередня влада над селянами (усього 8 універсалів та 2 накази — док. № 5, 9—10, 13, 16—17, 24—25 та 7, 26). Два з цих документів мають певну специфіку, оскільки розв'язують питання церковно-адміністративного порядку (док. № 10, 16). Окрему категорію універсалів про „послушенство“ селян репрезентує наказ ніжинського полковника Г. Гуляницького (док. № 27). Крім того, один універсал (док. № 14) належить до актів військово-адміністративного характеру — він є по суті військовим наказом, так само, як і лист-наказ (док. № 29). Проминаючи уже згадуваний лист С. Адамовича (док. № 36), усі інші можна віднести до дипломатичного листування, за винятком титової скарги (док. № 28).

Інформація документів, які ми публікуємо, має дуже важливе значення для реконструкції динаміки розвитку монастирського землеволодіння, взагалі соціально-економічних відносин Гетьманщини, проливає світло на деякі моменти військово-політичної та церковної історії України, дає змогу краще розкрити механізм взаємовідносин між центральною та місцевою владами в Українській державі. Ось, наприклад, деякі дані, що стосуються біографії сподвижників Б. Хмельницького. Досі вважалося, що Іван Аврамович був наказним чернігівським полковником у 1659 р. В одному з опублікованих тут універсалів (від 29 листопада 1657 р.) він називається колишнім чернігівським полковником без означення „наказний“ (док. № 1). Залишається припустити, що саме І. Аврамович став чернігівським полковником після смерти відомого Стефана Подобайла у 1654 р. і обіймав цю посаду протягом щонайбільше трьох років. Універсал Ю. Хмельницького стверджує, що І. Аврамович був живий ще у 1660 р. (док. № 6). Інший універсал Ю. Хмельницького (док. № 7) називає ім'я взагалі невідомого кийського полковника Івана Яхменка (Яхменка), який на той час (січень 1660 р.) уже помер. Привілей І. Брюховецького (док. № 15) був звернений насамперед до генерального підскарбія, тобто до Р. Ракушки-Романовського — вірогідного автора літопису Самовидця.

Листи стосуються переважно дипломатичних контактів, що здійснювалися на рівні полковників, а ця сторінка досі не привертала спеціальної уваги дослідників. Між тим, бачимо, наприклад, як Турово-пінський полковник К. Виговський (згадаймо, до речі, про Турово-Пінське князівство частів Кийської

Руси) налагоджує контакти з таким визначним діячем у політичному житті Речі Посполитої, як Богуслав Радзивілл (1620—1669 рр.), відомий своїми опозиційними діями щодо короля Яна Казимира в роки „потопу“. На той час Б. Радзивілл був губернатором королівської Пруссії, тому листи К. Виговського дають додатковий матеріал до історії українсько-німецьких взаємин. Цікаво, що К. Виговський згадує про прихильність Радзивілів до „народу руського“ (док. № 21). Дійсно, дядько Богуслава Криштоф II Радзивілл, будучи одним з вождів протестантської опозиції у Речі Посполитій у першій чверті XVII ст., прагнув налагодити міцний союз з Військом Запорізьким та Православною Церквою, щоб послабити, а далі і повалити короля Сигізмунда III. Врешті, навіть окремі деталі стають у пригоді дослідникові історії України. Так, універсал І. Безпалога, важливий уже сам по собі, до того ж з оригінальним підписом автора, стверджує достовірність пізнішого напису на відомому універсалі Б. Хмельницького Густинському монастиреві від 25 (15) травня 1655 р., а саме: „Оборона монастира і всіх его добр гетманов Хмельницького і Безпалога і гетманихи Хмельницької і князя Трубецького“⁹. Дійсно, на сьогодні відомий унікальний наказ Ганни Хмельницької Густинському монастиреві від 1 серпня (22 липня) 1655 р.¹⁰, який, до речі, знаходиться в уже згадуваній збірці Бібліотеки ПАН у Кракові (№ 270, арк. 5). Тепер публікується універсал І. Безпалога, в нарративній частині якого згадується про князя О. Трубецького, котрий тоді ж, очевидно, видав свою жалувану грамоту монастиреві.

При публікації українських текстів, писаних кирилицею, ми виходили з правил, розроблених в Інституті Української археографії НАН України, які передбачають відтворення літер „ять“, „омега“, „іжиця“, „твердий знак“, за винятком „кси“ та „пси“. Звук „і“ передається у сучасному написанні, а фрикативний звук „г“ переданий сполученням „кг“. Надрядкові знаки та лігатури на позначення буквосполучень -ст, -го внесені у рядок і набрані курсивом, титли збережені і не розкриваються. При публікації польськомовних текстів ми поклалися на інструкцію, розроблену Інститутом історії ПАН у 1953 р.¹¹ Однак при публікації українськомовних текстів, записаних літерами латинського алфавіту (Док. № 33, 34, 36), передано всі особливості оригіналу. Розділові знаки розставлені відповідно до вимог сучасної пунктуації.

Юрій МИЦИК

⁹ Документи Богдана Хмельницького.— № 311.

¹⁰ Кревецький І. Універсал Ганни Хмельницької // Записки НТШ.— Львів, 1906.— Т. 69.— С. 167—168.

¹¹ Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku.— Wrocław, 1953.

ДОДАТОК

№ 1

1657, листопада 29 (19).— Чигирин.— Універсал гетьмана Івана Виговського, який підтверджує надання колишнім чернігівським полковником Іваном Аврамовичем маєтностей П'ятницькому монастиреві у Чернігові

Іван Виговський, гетман з Войском его цар · вел · Запорозким.

Взнаймуем симь нашим писанемь кождому, кому о том вѣдати належит, меновите всей старшинѣ и черни Войска его цар · вел · Запорозког, а особливе пну полковникови чернѣговскому, асаулом, сотником и всему товариству в том же полку знайдуючомуся, тудеж атаманови, вуйтови, мещаном и всему пополству чернѣговскому и вшеляког стану и кондиции людем, которим тилко будет тоє писане наше показано будет, ижь що надал пань Іван Аврамович, полковник бивший чернѣговський, футоровь три, то ест Мохнетин¹, Ёновку и Катулку на мунастир своей Парасковии чернѣговски ѱ, теды и мы оноє надане ствердивши и цале тые футоры вышъменованые зо всѣми приналежностями на оный монастыр привернувши, и мѣти хочем и сурово приказуем, аби никто з старшини и черни и всег посполства въ уживаню тих футоровь законницам вышреченог монастира найменшое кривди и перешкоды чинит и трудности задават не важилса под сроктым каранем войсковым, чоғ всег пан Вникий Силич, полковник чернѣговський, постерегати маєт, жебы кривди оним ни ѱд ког не дѣялася, иначей не чинячи.

Дан в Чигиринѹ дня 19 ноеврия року 1657.

Іванъ Выговський, р[укою].

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 270, ark. 18. Оригінал, засвідчений військовою печаткою. Запис на звороті іншим почерком кінця XVII ст.: „Івана Виговського, гетьмана листъ на надане ѱт пана Івана Аврамовича маєтностей троғ монастирови стом Пятницкому“.

№ 2

1658, лотого 9 (січня 30).— Чигирин.— Універсал-привілей гетьмана Івана Виговського на маєтності Петропавлівському монастиреві у Глухові²

Іванъ Выговський, гетман з Войском его цар · вел · Запорозким.

Взнаймуем сымь нашим писанемь кождому, кому о том вѣдати належит, а меновите всей старшинѣ и черни Войска его цар · вел · Запорозког, а особливе пну полковникови нѣжинскому, сотником, атаманомь и всей черни в том же полку знайдуючойся, ижь мы, поглядаючи

на убозство велебног шца Уриила Івановича, ігумена монастира стых Верховных апстль Петра и Павла глуховског и братию, при нем там же застаючую, также и на щоденнїе их працы, котория за нас и все Войско Запорожское Гсда Бга благодаю, чого и далей по ных жадаючи, казалисмо им для выживеня за одлучение грѣховъ наших двѣ селецѣ Холопковъ и Баниче, тудеж млынокъ Стрелницкий на рецѣ Клевенѣ стоячый, о чымъ каждый вѣдаючи, абы з старшины и черни наименшое кривди и перешкоды въ уживаню тых селец и млинка, вишьречоному шцу ігуменови монастира Глуховьског и братии его законникомъ чиниты и трудности задават не важился и до пожитку им належных з тых селец и млинка приходячих, не втручался, сурово приказуем; также обиватель тых селецъ никому, тилко шным законником, послушными, аби были и повинностъ звичайную отдавали, счо иначеї, абы не было под сроггым каранем войсковым.

Дан в Чигиринѣ дня 30 генваря року 1658.

Івань Выговский.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, № 270, ark. 10. Оригінал, засвідчений військовою печаткою. Запис на звороті тією ж рукою: „На двѣ селецѣ Холопковъ и Банычы и на млынъ Стрелницкий, стоячий на реще Клевень. Даний сей універсаль шт. велмож. его мил. пна Івана Выговског. гетмана Войска его црског. прес. вел. Запор. мнстрови глуховскому с потверженемъ“; Запис іншою рукою кінця XVII ст.: „40 лѣтъ и два роки гет. Івань Выгов. гет. унѣ. 3 за ігумена Уриила Івановича Даний“, „Выговского“.

№ 3

1658, червня 27 (17).— Чигирин.— Охоронний універсал гетьмана Івана Выговського жіночому П'ятницькому монастиреві у Чернігові⁴

Івань Выговский, гетман, з Войском его цар. вел. Запорозким.

Взнаймуем сым писанем нашимь всей старшинѣ и черни Войска его цар. вел. Запорозкого, а всобливе пну полковниковѣ чернѣговскому, асаулом, сотником и всему старшому и меншому товариству в полку его знайдуючомуся, атаманови, войтови, бурмистром, мещаном, и посполству в Чернѣговѣ будучому, и кождому, кому толко шказано будет, ижъ мы, поглядючи на убозство монастира, яко новофундованог, стои великомученици Парасковїи чернѣговской, а до тог, жебы и хвала Бжая з блгтю за нас и все войско его цар. вел. Запорозское, не уставала в той обители, надалисмо для выживеня велебной въ Бгу госпожѣ Анастасии, ігумении монастира выш помененог и при ней знайдуючимся инокиням, част належную нам в млынку при футорах того ж монастира на рецѣ Белоусѣ стоячом. О чомъ каждый вѣдаючи, абы з старшины черни и арендаров наименшое кривды и перешкоды в уживаню и одбираню розмѣру тог млынка, на нас приходячог, Госпожѣ игумении и од ее зсланному чинит и трудности задават не важился под сроггим войсковим каранем, иначеї, абы [небы]ло.

Дан в Чигиринѣ дня 17 июня рок 1658.
Івань Выговский.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 270, ark. 20. Оригінал, засвідчений особистим підписом І. Выговського і печаткою Війська Запорізького. Записи на звороті двома почерками кінця XVII ст.: „Універсаль видана Выговского на част мелницкую на Белоусѣ вборонный“; „1658 d. 17 июня“.

№ 4

1658, липня 7 (череня 27).— Чигирин.— Універсал-привілей гетьмана Івана Выговського Троїцькому монастиреві у Козельці на маєтність село Бурки

Івань Выговский гетман з Войском его цар · вел · Запорозким. Въ наймуемъ сымъ писанем нашим кождому, кому о том вѣдати належит, а меновите пну полковникови киевскому⁵, асаулом, сотником, атаманом и всему старшому и меншому товариству Войска его цар · вел · Запорозкого и всѣмъ обивателем бурковским и вшелякое кондиции людем, которым бы толко показано было, ижъ мы для роскревеня и помноженя хвали Бжое конферовалисмо село Бурки⁶ зо всѣми приналежностями до того села належачими на монастир стой Троїци козелский новofунду-ючийся з побожности нашое, жебы такъ за нас, яко и все Войско Запорозкое Гсда Бга велебный отць игумень з братиєю своею иноками блгал, о чим кождый вѣдаючы, аби з старшини и черни и всего посполства наименшое кризды и перешкоди в завѣдованю шного села Борок штцу игуменови чинит и трудности задават не важился, также и всѣхъ належных до села Борок здавна и тепер належных, яко то лѣса и инних кгрунтов спокойне уживат не зборонял, пилно и сурово приказуем. Шбиватели теж бурковские послушными штцу игуменови монастира козелског и высланому шд его мают бити, бо иначе кгда би кто волѣ нашой противным был и в завѣдованю оногo села шкodu и трудност такую задавал, любо зь обивателей борковских непослушним хотѣл бити, таковых кождых за наименшою скаргою срогко од нас караний будет, иначе не чинячи.

Дан в Чигиринѣ дня 27 июня року 1658.
Івань Выговский.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 270, ark. 21. Оригінал, засвідчений печаткою Війська Запорізького. Запис на звороті іншим почерком початку XVIII ст.: „Право на Бурки шт гет. п. І. Выговского“; „На Бурки“. Запис унизу іншим почерком кінця XVII ст.: „По (...) * села Борок кон[фе]дерован на монастир козелский“.

* Одне слово написано нерозбірливо.

№ 5

1659, вересня 23 (13).— Табір в Оленівці.— Охоронний універсал претендента на гетьманську булаву Івана Безпалого Густинському монастиреві⁷

Іван Безпалій, гетманъ з Войском цр· вел· Запорозжским. **Взнаймуемъ** сим універсалом ншим кождому, кому толко в том вѣдати належит, а меновите полковникомъ, асаулом, сотникомъ, атаманом и всей старшинъ и черни Войска его цр· вел· Запорозжского и всѣмъ начальним его црского вел· ратним людемъ.

До вѣдомости доносим, иж бувалы [?] в нас, в таборѣ, в Войску ншим Запор. велебний воіеромонасех **штцъ** Исифъ, игумень монастира Густинского, присягу потвердил его цр· вел· пред его мл, боярином и намѣсником рязанским, князем и воеводою гсдномъ Алексѣем Никитичем Трубецким, просил насъ в оборонний універсал для чег даем сей ншъ універсал мѣсцу стому монастиревѣ Густинскому, абы найменшой кризди нѣ **шт** кого не было. Вам полковникам и всей старшинъ под горлом приказуемъ сурове, такъ мѣсцу стому монастиревѣ, а всѣм монастирским маетностям. А кгда бы мѣл хто бити упартимъ и своевольно якуюколкев найменшую важил би ся чинит велебному **штцу** игуменови, позволяемъ и всей братѣ, поймавши такових своеволников, звязавшы, до насъ **штсилат**; повторе вас всеей старшинъ и чернѣ приказавши, ижбы иначей не было. Крім сего приказу ншого под караньемъ сруктимъ войсковым. Затим вас Гсду Бгу поручаем.

Дат с табору з Оленовки⁸, сентебра 18 дня 1659 року.

Іванъ Безпалій, рука власна.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 270, ark. 44. Оригінал, засвідчений особистим підписом І. Безпалого та військовою печаткою.

№ 6

1659, січня 17 (7).— Чигирин.— Універсал-привілей гетьмана Юрія Хмельницького на ряд маетностей Іванові Аврамовичу

Юрій Хмельницький, гетман з Войском его царского величества Запорозжскимъ.

Взнаймуем сим писанем нашим кождому, кому в том вѣдат належит, а меновѣте пномъ полковникомъ, ясауломъ, сотникомъ, атаманомъ и всей старшинъ и черни Войска его цар· величества Запорозкаго и инымъ всякого стану людем, ижъ мы, прихилиячисе до листу славное памяти небожчика его млсти и на **штца** ншого, пну Іванови Аврамовичови на село Выбли⁹, Брусилость и на хуторы, называемые Боромики, Борки и Кобылю Голову з кгруньтами, сеножатми, пасеками, шзерами, затонами из перевозомъ Выбелским на рецѣ Деснѣ будучим, даного помененаго пна Івана Аврамовича при вышъписаныхъ селах и хуторах, также и при перевозѣ Выбелском цале заховуем и лист небожчиковский

ствержаєм, приказуючи, абы п. полковник черниговский и иншія всякіе особы, в том всемъ пну Иванови Аврамовичови найменьшою перешькою дою не былъ, тое варуючи, абы з помененог перевозу на монастыр стое великомученици Парасковей черниговской через руки п. Ивана Аврамовича грошы доходили, также и з млына его власнаго в Седневѣ будучог двѣ мѣротцы на нас приходячие, вному даруемъ, на що для лѣпшой твердости и сее писанье помененому п. Иванови Аврамовичови далисмо.

Данъ в Чигиринѣ дня 7 генваря 1659 году.

Юрій Хмельницкий, рукою власною.

Biblioteka PAN w Krakowie, oddz. rękopisów, N 270, ark. 15. Тогочасна копія. Записи, зроблені рукою копіста: „Конфірмація на Выбли п. Иванови Аврамовичовѣ“, „Універсал Юрія Хмельницкого пану Иванович Аврамовичовѣ на маетности 1659 года“. Запис пізнішого часу іншим почерком: „Оного універсала с копии копия в комисіи сочиненая, в полку Черниговскомъ генеральной ревизіи списана и в опись под литерою „А“ приложена генваря 3 дня 1767 году“, „Подполковникъ“ [...]*. Угорі зліва є запис середини XIX ст.: „Mar. Gorz. 1858 r.“

№ 7

1660, січень.— Чигирин.— Наказ гетьмана Юрія Хмельницького остерському сотникові

Юрьѣ Хмельницкий, гетманъ з Войском его цар · вел · Запорозскимъ. Пане сотнику устерский!

Видячи (?) мы, же здавна [...] * взера, до Муравска¹⁰ належачие, отнял был небожчик Иван Якименко, полковник киевский не слушне под себе подьбилъ; себѣ его же наслѣдуючи, тыеж взера привлащашь. Зачим мы, взявши слухний довод, пишно приказуем, абий вт того часу жадною мѣрою в преречонние взера не втручался им помененым законником монастыра Софѣйского в той мѣрѣ не чинил перешкоды под неласкою ншею и срокгым войсковим каранем.

Дан в Чигиринѣ дня [...] * януария року 1660-го.

Юрьѣ Хмельницкий, рукою.

До того, абы перевоз, который небожчик Якименко втнял был, жебы тым же законником поверненый был им, нѣхто их болше не затрудняль.

Biblioteka PAN w Krakowie, oddz. rękopisów, N 270, ark. 18. Оригінал, засвідчений військовою печаткою і особистим підписом Ю. Хмельницького. Запис унизу іншим почерком: „До сотника устрского, абы в поля чернецкие не втручался“. Запис на звороті: „Софѣйскому мнсту на озеро Мосаскіе и на перевоз. 1660. Універсал“.

* Фрагмент тексту втрачено.

№ 8

1660, січня 23.— Чигирин.— Універсал-привілей гетьмана Юрія Хмельницького на будування келій монастиреві св. Параскеві у Чернігові

Юрій Хмельницький, гетманъ з Войскомъ его црскогъ велъ Запорозскимъ.

Всеі старшинѣ и черни Войска его црскогъ велъ Запорозкогъ и кождому, кому толко о томъ вѣдати належить, а меновите п. полковниковѣ чернѣговскому, сотникомъ и атаманомъ тамошнымъ, ижь мы для помноженія хвалы Бжеі законницамъ стыхъ Параскевеі монастыра чернѣговскогъ нововофундованогъ на будоване целѣ позволилисмо дво рокъ збирати в Рудках, ихъ же маестности. Пилно теда жадаемъ и приказуемъ, абы имъ тогъ нѣхто не зборонял и не перешкожалъ трваючи власку нашу войсковую.

З Чигирина дня 23 януарія року 1660.

Юрій Хмельницький, рука власна.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 270, ark. 12. Оригінал, засвідчений особистим підписом Ю. Хмельницького і військовою печаткою. Запис справа внизу іншим почерком: „На строителство с села Рудки¹¹ на 2 года на будоване целии черницамъ чернѣговскимъ“. Запис на звороті почерком XVII ст.: „Юрія Хмелницъ подлинный унѣверсал на будоване целый“ року 1660“. Запис угорі зліва почерком XIX ст.: „Mar. Gorz. r. 1660“.

№ 9

1660, лютото 2 (січня 23).— Чигирин.— Охоронний універсал гетьмана Юрія Хмельницького жіночому П'ятницькому монастиреві у Чернігові

Юрій Хмельницький, гетманъ зъ Войскомъ его царъ велъ Запороз.

Всеі старшинѣ и черни Войска его царъ величъ Запорозкогъ, такъ тежъ ратнимъ начальнимъ и подъ началомъ застаючимъ гсдрвымъ людемъ и кому толко о томъ вѣдати належитъ доносимъ до вѣдомости, ижь яко небожчикъ родычъ ншѣ всобливый мѣль възглядъ на законницъ монастыра чернѣговскогъ стыхъ Пятницъ, такъ и мы, вѣдаючи, же за насъ и все Войско его царъ велъ Запорозкогъ предъ маестатомъ Бга Всемогущого з поволанія свѣого млтвы вставичніе проливають, нашимъ шныхъ унѣверсаломъ вбваровалисмо, пилно ихъ млстей ратныхъ началныхъ и подъ началомъ застаючихъ людей гсдрскихъ, жадаючи, абы подданымъ, пререченому монастыреви черниговскому стыхъ Пятницъ наданымъ, жадного насилія проездами, наездами, мимоездами, ночлѣгами, становисками, попасами, подводъ и стацій вытяганемъ и найменшими долегливостями не чинили. А хто бы зъ старшого и меншого, Войска его царъ велъ Запорозкогъ, товариства мѣль счо счо сей виразной волѣ ншой выкочити, таковихъ кождый на [...]*, яко святокрадца будетъ з найменшимъ скарги донесенемъ караний.

Датъ въ Чигиринѣ дня 23 януар. 1660.

Юрій Хмельницький, рука власна.

Biblioteka PAN w Warszawie, odz. rękopisów, N 270, ark. 16. Оригінал, засвідчений особистим підписом Ю. Хмельницького та військовою печаткою. Записи справа внизу почерком другої половини XVII ст.: „Закояницам чернѣговским ѡборонный“ та „1660 21 Stycznia“. Запис на звороті почерком другої половини XVII ст.: „ѡборонный черницам чернѣговским на маестности Юрія Хмельницкого“.

№ 10

1662, травень.— Чигирин.— Охоронний універсал гетьмана
Юрія Хмельницького коростешівському протопопові

Юрый Хмельницкий, гетман з Войскомь его црског вел · Запорозкимь. Всей старшине и черни Войска его црског вел · Запорозког и кождому, кому в том вѣдати належит, а меновите п. полковниковѣ коростешовскому и всему товариству тамошнему ознаймуем ивши, іжъ мы хотячи духовенство при власных правахъ духовныхъ заховати, пилю приказуемъ, абы нѣкто зъ старшины и черни Войска его црског вел · Запоро и всякогъ стану людей, а меновите п. полковникъ бѣлоцерковский¹², сотникъ и атаман и войтъ коростешовский ѡтцу протопопѣ коростешовскому в справахъ и судахъ дховныхъ не перешкожал и не втручался неналежне, але он сам з духовенствомъ своимъ дховне дховныхъ и свѣдцкихъ в справахъ належней судиль, якобы болшь до нас в том нѣ на ког не доходила скарга, за що кождый ѡт нас будеть каранный.

З Чигрына дня [...] мая рок 1662.

Юрый Хмельницкий, рукою власною.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 270, ark. 13. Оригінал, засвідчений особистим підписом Ю. Хмельницького та військовою печаткою. Внизу справа запис: „ѡтцу протопопѣ коростешовскому, жебы ся козаки в права их не втручали“. Запис на звороті тим же почерком: „ѡтцу протопопѣ коростешовскому“.

№ 11

1678, червня 15 (5).— Бендери (Тягиня).— Лист гетьмана
Юрія Хмельницького до короля Речі Посполитої Яна Собеського¹³

Najjaśniejszy i najpotężniejszy krolu polski i wielki ksiaże litewski i innych ksiestw wielce najjaśniejszy dzierżawiec!

Najjaśniejszy majestat wkrmcі pozdrowiany długoletwym panowaniem na Królestwie Polskim i szczęśliwym Korony podwyższeniem; przy tym z woli i roskazania tureckiego najjaśniejszego i niezwycciónego cesarza tureckiego, pana naszego miłościwego, i wszystkiej prześwietnej Porty Otańskiej, do najjaśniejszego majestatu Waszej kr. mści te nasze pisanie zpowolnościа przyjaźni naszej przesyłamy przez naszego pana pułkownika брацлавського Hubara, nasze prózby wnosząc do waszego majestatu

* Дата дня не відчитується.

królewskiej miłości, iż co z woli Boga Wszchemogacego, w Trojcy świętej jedyny przebywajacego, postawione pacta były pod Żurawnem miedzy tym najjaśniejszym monarcha cesarzem tureckim, panem n.mym i monarcha najjaśniejszym mtem w.kr. mci o to i teraz umyślnie upraszamy i posyłamy do majestatu w.k.mci, żadajac nierozzerwanego pokoju, światobliwych i tych pact bez krwi dalszego rozlania, to jest z Kalnika i Niemirowa o zwiedzenie prosili, a zostawieniewszy wszystkie miasta, wsi do tegoż pułku kalnickiego, nam należyte, w possessia puścić najjaśniejszy majwstat w.kr.mci pozwolić racz; i gdyżkołwiek prositia w Ukrainie naszej w.k.mci zostaja, oprócz Pawołocz i Białej Cerkwi, tak też i rzadcy i comendanci i innych miasteczek i z wsi, aby sprowadzeni byli, gdyż i ten najjaśniejszemu cesarzowi, panu n(aszem)u m(łościwem)u, na tych pactych wielmożny je.m.p.wda chełmiński podpisał sie na sprowadzenie tych presidi, o czym majestat w.kr.mści bardzo dobrze wiedzieć raczysz, a naszego pana posła, nie bawiacy, o powroćeniu z declaratiej majestatów kr.mci wielce upraszamy. Zatym mtowi w. k. mci życziwym zostajemy przyjacielem.

Jerzy Fedor Weżyk Chmielnicki, kniaz małoruskiej Ukrainy i wodz Woj-ska Zaporoskiego.

Z taboru zpod Bender alias z Tehini d. 5 juny 1678.

Archiwum Głuwne Akt Dawnych w Warszawie (dale — AGAD w Warszawie). Archiwum Radziwiłłów, odz. II, N 1657. Kopія. Kopієc поставив у даті також цифру „15“, прагнуци, очевидно, датувати листа і за новим стилем.

Переклад

Найясніший і наймогутніший королю польський і великий князь литовський і інших князівств вельми найясніший державець!

Найясніший маестат в. кор. м. відзначений довголітнім пануванням на польському королівстві і щасливим вивищенням Корони. При цьому з волі та наказу найяснішого та незвитяженого турецького султана, нашого милостивого пана, і всієї найблисқучішої Отоманської Порти, до найяснішого маестату вашої кор. м. цей наш лист з послугами нашої приязні посилаємо через нашого пана полковника брацлавського Губара; вносячи наші прохання до вашого маестату королівської милості: як з Волі Всемогутнього Бога, єдиному у святій Троїці, були під Журавном укладені пакти між цим найяснішим монархоу турецьким султаном, паном нашим милостивим, монархом найяснішим милостивим, в. к. м., про і тепер спеціально просимо. Посилаємо до маестату в. к. м., жадаючи непорушного миру, цих святобливих пактів (додержання) без подальшого кровопролиття, тобто просимо про виведення (військ Речі Посполитої) з Кальника й Немирова, щоб найясніший маестат в. к. м. зволив дозволити дати нам в посесію всі міста й села до цього ж полку кальницького й нам належні; а де ще є в нашій Україні залоги в. к. м., крім Паволочі й Білої Церкви, а також радці й коменданти з інших містечок та сел, аби були виведені. Адже і на цих статтях вельможний й. м. п. воевода холмський підписався,

щоб вивели ці залоги, про що має стат в. к. м. добре зволиш знати. Дуже просимо про це і про те, щоб нашого посла, не затримуючи, відпустили з декларацією маєстату в.к.м. Затим милостивому (?) в.к.м. зичливим залишаючися приятелем

Юрій Федір Венжик Хмельницький,
князь малоросійської України
і вождь Війська Запорозького.

З табору з-під Бендер або з Тягині дня 5 червня 1678.

№ 12

1663, липня 13 (3).— Табір під Переяславом.— Універсал-привілей гетьмана Івана Брюховецького Макошинському монастиреві на володіння млином та озерами Риботинськими, Саховськими і Змітновськими

Івань Брюховецький, гетман з вѣрним Войскомъ его црског прес. величества Запорозкимъ.

Взънаймуем симь писаням нашимъ кождому, кому бы того вѣдати было потреба, а меновите пном полковником, асаулом, сотником, атаманом и всему товариству старшинѣ и черни Войска вѣрного его цркого прес. величества Запорозког, а всобливе пну полковникови сосницкому до вѣдомости в. мстѣм доносим, иж видячи мы унѣверсали, наданѣе ѡт полковниковъ розних, в Нѣжинѣ на врядах застаючих, мѣстцу святому, манастыреви Макошинскому, чесному гсдну ѡтцу Виктору Бублицовичу, игумену из братиеню, то ест двѣ мѣрочки на нас належачие с каменей двох у млинѣ Чалог, на греблѣ сосницкой на рецѣ Убеди стоячом, третѣ (?), же и ступню в том же млѣни коло, а всобливе до того ж манастира взера наданіе, то ест Работинские, Саховские и Змѣтновские и зо всѣми тонями и уходами, якъ пред теми часи оставали для виживленя им спокойног надали и писаням своимъ ствердили. За чым и мы, не уймуючи того нѣчого, из тихъ всѣхъ пожитковъ владзи нашег надаемъ, и симь писаням ствержаемъ, абы в том нашом наданно, якож вишей поменило, влсномы (?) гсдну ѡтцу Виктору, игумену макошинскому из братиеню того ж монастыра святог тамъ в млинѣ наданом, в взерал жадно, фбы (?) наименшое кривди и перешкоды ѡт розных полковников и сотников, тамъ застаючих, не поносили, але, яко найспокойнѣй того всег заживали, а то для тог, абы ѡфѣра безкровнаяс за нас и за все Войско Запорозкое у престола Бжого ѡтправована била; а если бы мимо сей унѣверсал нашъ и наименшую кривду учинил, теди скоро за доношенемъ до нас скарги и наименшой, таковыхъ сурово горлом карати без ѡдпусту ѡбецуемъ, що иначей абы не было под ласкою нашею и на спротивляючихсе срогким каранемъ войсковим.

Писан в таборѣ под Переяславлем мця іюля 3 дня року 1663.

Івань Брюховецький звышменованый гетмань.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 270, ark. 34. Оригінал, засвідчений особистим підписом І. Брюховецького та військовою печаткою. Запис на звороті іншим почерком кінця XVII ст.: „Універсал Брюховецького на млин и шзера Работенские, Сохатовские и Змб[итновские] а млинь Чалого на гребли осниц[кой], даний въ году 1663“.

№ 13

1663, серпня 15 (5). Табір під Переяславом.— Охоронний універсал гетьмана Івана Брюховецького жіночому монастиреві св. П'ятниці у Чернігові

Іван Брюховецький, гетман з в'їрним Войском его пресв'їтлог величества Запорозским.

Всей старшинї и черни в'їрног Войска его пресв'їтлог црског величества Запорозког, также ратным началным и подначалным гсдрвым людем и кому толко о том в'їдати належитъ, доносим до в'їдомости, иж яко анытецессорове наши особливый м'їли в'їзглядъ на законницъ ма-настыра черн'їговског стых П'ятниц, так и мы, в'їдаючи, же на нас и все Войско его пресв'їтлог црског вел. Запорозкое пред маестатом Бга Всемогущаг з поволанъя своег млтвы уставичные проливають, нашим оным ун'їверсалом обваровалисмо пилю их млстей ратных началных и подначалом застаючи людег гдрских жадаючи, а подданым пререченному монастыреви черн'їговскому стих П'ятниц наданых, жадног насилия проездами, наездами, мимоездами, ночл'їгами, становиска-ми, попасами, поводъ и стаций витяганем зъ найменшими долегливос-тями не чи[ни]ли. А хто бы зъ старъшог и меншог Войска его цр. вел. Запороз. товариства м'їл счо сей выразной воли нашей выкочити, та-ковий каждый на горл'ї, яко с[в]я[т]окрадца будет за найменший скаръги донесенем караныи.

Дан въ табор'ї под Переяславлем ав'їгуста 5 1663.

Іванъ Брюховецький зъвыш'їменованыи гетманъ.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 270, ark. 32. Оригінал, засвідчений особистим підписом І. Брюховецького та військовою печаткою. Запис унизу справа іншим почерком кінця XVII — початку XVIII ст.: „Законницам черн'їговским оборонный“. Записи іншими почерками кінця XVII — початку XVIII ст. на звороті: „Універсал оборонный законницам монастыра П'ятницкого черн'їговског Івана Брюховецького подлинный“, „Року 1663“.

№ 14

1665, лютого 12 (2).— Канів.— Універсал гетьмана Івана Брюховецького про призначення Давида Обаровича піхотним сотником

Іван Брюховецький, гетман з в'їрним Войском его цар. пресв. вел. Запорозким.

Всему старшому и меншому вѣрнаго Войска его царского пресвѣтлого величества Запорозкого пѣхотному в Баришполю на тот час найдуючому товариству, бртѣ моей милой доброго (здоровя) мѣти зичачи, до вѣдомости доношу, ижъ видячи пна Давида Обаровича [...] и годного его царскому пресветлому величеству и всѣму вѣрному Войску Запорозскому за [...] поручилемъ и повѣриль тоє (?) старшинство над власною (?) братею моею, меновите сотництво пѣхотное, а не полковництво. А то для того, же [...] полковник, а не два, нѣтъ его тры и болшей пѣхотних, кроме одного енералного повинен в вѣрномъ Войску его царского пресветлого величества Запорозкомъ [...], якож и есть. А такъ пилю вы старшого давши за [...] собѣ, то ест за сотника пѣхотного, маючи ему во всемъ, якъ звычай, тому войскови указуютъ повиннови, ижъ бы ни в чомъ спротивными. А где будетъ потреба на услуги войсковые стати, там за его поводомъ смачне вечера и вироблюют на славу свою [...] воинство [?] великого гсдря нашего, его цар. пресв. вел. противъ неприятелей [...], иначе [...]

Дань в Каневѣ февраля дня 2 1665.

Иван Бруховецкий, вишменованый гетмань.

AGAD w Warszawie. Archiwum Zamojskich, N 3036. Оригинал, засвідчений військовою печаткою.

№ 15

1665, серпня 11 (1).— Глухів.— Універсал-привілей гетьмана Івана Бруховецького глухівському козакові Маркові Кимбаровичу на звільнення від податку з млина

Івань Бруховецкий, гетман зъ вѣрнымъ Войскомъ его црског пресвѣтлог вельчества Запорозкымъ.

Ознаймуемъ симъ писаньемъ нашимъ кождому, кому быс того вѣдати было потреба, а меновите пану полковникови нѣжинскому вѣрног Войска его црског Запорозкого, такъже паномъ сотникомъ и всему товариству войсковому и пану сотникови, и атаманови глуховскому, а особливе пану подскарбему нашому войсковому и дозорцамъ млиновъ в полку нѣжинскому будучимъ и комуколкекъ будетъ показано сие писанье наше, ижъ поглядаючи мы на вѣрные и щирые услуги пна Марка Кимбаровича, товарища войсковог, обивателя мѣста Глухова, который завше у войску вѣрномъ Войска его црског пресвѣтлог величества Запорозкомъ противко кождог неприятеля, не жалючи здоровья своего, шдважне ставал и ставатимет и услуги войсковие шдправуе, прето в нагороду поднятыхъ праць военныхъ и услуг войсковыхъ шдправуючихъ, млин, его власнымъ коштомъ на рецѣ Березѣ востановлений и греблей занятымъ, из коломъ шднимъ мучнымъ,

* Фрагмент тексту втрачено або він написаний нерозбірливо.

а другим ступним, двѣ мѣрочки войсковіе далисмо ему, абы, такъ тыхъ двохъ войсковихъ, яко и своее третее мѣрочки, всѣхъ трохъ спокійне вѣдбыраючи, заживал до ласки войсковое, не поносячи в томъ вѣдбыранью припадаючогъ розмѣру изъ помененногъ своего млина нѣ вѣд кого и наменша кривды и перешкоды, сурове приказуемъ, що и на сей (?), абы не было под ласкою нашою, а не спротивляючихся сурогимъ каранемъ войсковымъ, на щосмо и сей універсалъ нашъ при печати войсковою изъ канцеляриѣ нашею войсковоею при подписѣ руки нашею выдати казали.

Данъ въ Глуховѣ дня 1 августа року Бжого 1665.

Іванъ Бруховецький, звышменованый гетманъ.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 270, ark. 33. Оригінал, засвідчений особистим підписом І. Брюховецького і військовою печаткою. Запис на звороті почерком початку XVIII ст.: „Універсалъ гетмана Бруховецького Маркови даный в млынѣ Березовскомъ для забираня частей войсковихъ“.

№ 16

1667, березня 29 (19).— Чигирин.— Охоронний універсалъ гетьмана Петра Дорошенка духовному станові

Петр Доро[шенко, гетман] з Войскомъ его [...]*.

Всему старшому и мен[шому] товариству, а меновите [...]* сотником, атаманом, войтом и вшелякому стану свѣцкому на врядѣ и без старшинства по городахъ до того ж полку належачихъ. Сымъ ншимъ визнаеуемъ писанемъ, ижъ яко за дазныхъ антецессоровъ ншихъ, такъ и за вряду гетманства ншого повинностъ нша того постерегати, аби жадный свѣцкий урядъ справъ и судовъ дховнихъ, яко имъ неналежныхъ, не важился судыти, анѣ до нихъ ся инѣтересовати, але кождую справу дховную до шца намесника и протопоповъ отсылати, которіе вѣдають ведлугъ владзи имъ данной, кождого преступного закону закономъ карати, такъже и вшелякихъ доходоѣ церквамъ Божиимъ и священникомъ легкованныхъ, жебы урядове: пнѣ полковникъ, сотники, атаманя не важились штыратъ, дома тежъ и кгрунта священническіе, аби нѣ шткого не штносили жадныхъ агравацій ку темнеженю, але волны, абы от вшелякихъ наиздовъ, становискъ, стацѣй, подвод и вшелякихъ тя [жа]ровъ городовихъ зоставали, чога всегъ пнѣ полковникъ бѣлоцерковскій постерегати маеть, приказуемъ.

Писанъ в Чигиринѣ 19 марта 1667.

Петро Дорошенко, гетманъ, рука власна.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 270, ark. 43. Оригінал, засвідчений особистим підписом П. Дорошенка та військовою печаткою. Запис унизу зліва іншим почерком: „До Бѣлой Церкви“.

* Фрагментъ тексту втрачено (відірвана права верхня частина документа).

№ 17

1657, травня 18 (8) (?).— Київ.— Охоронний універсал київського полковника Павла Яненка Троїцькому монастиреві у Козельці на „грунт“

Павель Яновыч, польковъныкъ Войска его цар · вел · Запорозского киевський.

До вѣдомости доносимъ сим писанемъ нашим, кому того вѣдати будетъ потреба, ижъ ознаймилъ намъ честный гсднь отць протопопа козелский, же мает островъ з ласки ему даный резудоват, также от част з отцевъ, отца Саватия и отца Иоіля, еромонаховъ монастыря стой живоначалной и нераздѣлимой Троици; а то ест власный кгруньтъ купленный правне за суму, во всѣ права описаные от панѣ Завадской То я бачачи, от тих [?] чисел [?] згоду даю, сей мой лист гсдну отцу Григорюю, протопогѣ козелскому, на тот вишпомененный островъ, абы оному там въ [не]м острове ни от кого жадных утисковъ не было. а меновите от мешчанъ острецких, также и козаковъ по [...] * там им мешкающих жадних кривьдѣ, абы не было. А если бы хто мѣль з мешчанъ так теж и с козаковъ помененному гсдну протопогѣ козелскому кривьдѣ чинит, на таковых заруки кладем золотых сто на его млс. п. гетмана, а на мене поль золотих пятьдесят и противных сему листу нашему таковых без милости на горле караний будеть.

Дата в Києве 1657 мая 8 [?].

Павел Яненко, полковник Войска Запорозского киевський.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 269, ark. 32. Оригінал, засвідчений особистим підписом П. Яненка і печаткою. Запис на звороті іншим почерком XVIII ст.: „Право на остров полковника киевского Яновича Павла“.

№ 18

1658, липня 16 (6).— Лист пинського полковника Костянтина Виговського до князя Богуслава Радзивіла

Jaśnie oświecone mściwye ksze Radziwiłł, mój wielce mści panie i przyjacielu!

Zawzieta przyjaźń wszej ksej mści, pana mego młśwego z Wojskiem Zaporozkim, życzy sobie otrzymanego i požadanego do końca skutku, dajto, aby et in posterum zostawała nie rozerwana, życze dla czego ja teraz z umysłu, z ramienia swego pana Stafana Jelicza jako sługe, do waszej ksciej mści, meo mściwego pana, wysyłam, dawszy onemu ustna relatia, jako sie odkrywam z swoja przyjaźnia i życzli wościa ku wszej ksciej mści, memu mściwemu panu opowi, jeżeliby wsza kscia mśc onemu we wszystkim zwierzyć sie i rzetelnie opowiedzieć, abym ja za doswiadczeniem wszej ksciej me mściwego pana wiadomością upewniony został. W ostatku w czym bedzie

* Одне слово написано нерозбірливо.

mój zesławy żadał, wszej kdciej mści, mego mściwego pana, tak rozumniem, że wsza ksia mśc zesłanemu memu ucho łaskawe naklonić raczysz, a ja na ten czas z powolnemi usługami memi samego siebie jako najpilnej w łasce wszej ksciej mści, mego mściwego pana, commendując.

W Turowie d. 6 July 1658.

W czymkolwiek wsza ks. m. mnie, służe swego, affetować bedziesz, we wszystkim gotow wszej ksciej mści, meo mściwego pana, usłużyć winien zostanie. Wszej ksciej mśc, meo w. panu życzliwy przytl. i powolny sługa Konstanty Wyhowski, pułkownik piński.

AGAD w Warszawie. Archiwum Radziwiłłów, odz. V, N 18112/1. Оригінал. Адреса: „Jaśnie oświeconemu ksiu jego mści Bogusławowi Radziwiłowi, koniuszemu Wielkiego ksiestwa Litewskiego, memu wielce mściwemu panu i przyjacielowi do rąk własnych oddać“.

Переклад

Ясновельможний освічений милостивий княже Радзивіл, мій вельми милостивий пане і приятелю!

Завзята приязнь вашої княжої мості, пана мого милостивого, з Військом Запорізьким зичить собі отриманого, бажаного кінцевого результату, дай то, аби і в майбутньому (ця приязнь) залишалася нерозірваною зичу (собі). Для цього я тепер з свого умислу та волі посилаю до вашої княжої мості, мого мостивого пана, Стефана Єлича, як слугу, давши йому усну реляцію; він розповість, як я відкриваюся [серцем] до вашої княжої мості мого мостивого пана, з своєю приязню та зичливістю. Якби ж ваша княжа мость йому в усьому довірився і ретельно висловився, щоб я, дізнавши цього від вашої княжої мості, мого мостивого пана, був обнадіяний відомістю. На закінчення: чого буде жадати мій посланець від вашої княжої мості, мого мостивого пана, то думаю, що ваша княжа мость зволиш ласкаво вислухати мого посланця. А я на той час рекомендую з покірними моїми послугами, як найстаранніш, ласці вашої княжої мості, мого мостивого пана.

В Турові дня 6 липня 1658.

Чого б ваша кн. м. побажав би від мене, свого слуги, в усьому я готовий буду повинен готовим відслужити вашій княжій мості, моему мостивому пану. Вашої княжої мості, мого м. пана зичливий приятель і покірний слуга Костянтин Виговський, полковник пинський.

Адреса: „Ясно освіченому князю його мості Богуславі Радзивілові, конюшому Великого князівства Литовського, моему вельми мостивому пану і приятелєві віддати до власних рук“.

№ 19

1658, листопада 25 (15.— Туров.— Лист пинського полковника Костянтина Виговського до князя Богуслава Радзивіла

Jaśnie oświecone mście ksiaże, mój mcwy panie i przyjacielu! Oświadczając incrementi życzliwego ku waszej ksciej mśc., cardorum mego te,

którem wiedział na nie przedko j.mc. panu Hetmanowi bratu memu i j.mc. panu Niemierzyczowi listy respensa odyskawszy od mnie i wiernego posłańca przez mego umyślnego przesyłano, obiecując po siebie tak w tych, któreś pierwo przez tegoż zlecił sprawach życzliwa ma usługę i do j.mc. pana, brata mego, intercessia: jako i w inszych occasiach całe uprejmy affekt i tego sie podejmując, że zawsze pretko przez mnie możesz w.k.mc. z jego mcia panem hetmanem swoje miec [?] conferentie i correspondentie, jeno abyś ustnej posłanego rellatiej dał łaskawe ucho, służył sobie rozkazywał i w łasce mie swojej do której na ten czas pilno oddawam mie chował waszej ksciej mśc.

Z Turowa d. 15 Nou. 1658.

W.m.m.m. panu całe życzliwy przyll. i sługa Konstanty Wyhowski pułkownik turowski.

AGAD w Warszawie. Archiwum Radziwiłłów, odz V, N 18112/2. Оригінал, засвідчений печаткою. Адреса: „Jaśnie oświeconemu ksciu j. mci, mnie wielce mciwemu panu i przyjacielowi Radziwiłłowi, koniuszemu W^o Ks^a Litt, gubernatorowi ziemie Pruskiej, oddać“.

Переклад

Ясно освічений мостивий князю, мій мостивий пане і приятелю!

Освідчуючи зростаючу зичливість до вашої княжої мості мого серця, котрим відав про не швидко [справу] [?], відслав від себе листи відповіді й. м. пану гетьманові, моєму брату, і й. м. пану Немиричові; і вірного посланця мною спеціально послано, обіцяючи від себе, як в тих, котрі перше через цього ж [послання] доручив справах, мою зичливу послугу і посередництво до й. м. пана брата мого, так і в інших okazіях в усьому люб'язний аффект. А беручися [за ці справи], завжди швидко через мене можеш в. кн. м. з його мостю паном гетьманом мати зносини і кореспонденцію, аби лиш ласкаво вислухав усну реляцію [мого] посланця, наказав собі служити і тримав мене у своїй вашої княжої мості, милості, до котрої і тепер я старанно віддаюся.

З Турова д. 15 листопада 1658.

В. м. м. м. пану в усьому зичливий приятель і слуга Костянтин Виговський, полковник туrowsький.

Адреса: „Ясно освіченому князю й. мості, мені вельми милостивому пану і приятелю, його мості пану Богуславові Радзівілові, конюшому В[елико]го Кн[язівств]а Лит[овського], губернаторові Пруської землі, віддати“.

№ 20

1659, травня 15 (5).— Варшава.— Лист туровського полковника
Костянтина Виговського до князя Богуслава Радзивіла

Jaśnie oświecony miłościwy ksiaże Radziwiłł, mój wielce mści panie i przyjacielu!

Jako raz przyjacielski mój w. m. m. m. pana oświadczywszy affect, tak ony przy wszelkiej mojej a nigdy odmiennej życzliwości każdego czasu i na każdym wyświadczać gotów, jestem w. m. m. m. pa(nu) płacu, nie tylko na desideria, lecz i na rozkazanie, każdeo momentu. W czym zdołam zawsze usłużyć ofiaruje sie jej mści m. wielce mściwej paniej, której zostawam i w. m. m. m. pana całe uprzejm wszego dobra

przyjacielem i sługa Konstanty Wyhowski,
pułkownik turowski.
Tetera stylo.

AGAD w Warszawie. Archiwum Radziwiłłów, odz. V, N 18112/3. Оригінал, писаний рукою Павла Тетери. Адреса: „Jaśnie oświeconemu księciu Bogusławowi Radziwiłłowi, koniuszemu Wielkiego Księstwa Litt., memu wielce mściwemu panu i przyjacielowi do odsania pilnie“.

Переклад

Ясне освічений милостивий княже Радзивіл, мій вельми мостивий пане і приятелю!

Як раз мій приятельський аффект засвідчивши в. м. м. м. пану, так його при моїй всілякій, але незмінній зичливості кожного часу і на кожному [місці] готовий засвідчувати в. м. м. м. пану і [то] не тільки за бажанням [в. м. м. м.], але й за наказом кожної миті. В чому зможу завжди услужити, віддаюся її мості, м. вельми мостивій пані, котрій і в. м. м. м. пану залишаюся в усьому люб'язний всього доброго (зичливий), приятелем і слугою Костянтин Виговський, полковник туровський.

З Варшави 5 травня 1659.

Тетеря писав.

Адреса: „Ясне освіченому князю Богуславі Радзивілові, коношому Великого Князівства Лит[овського], моему вельми мостивому пану і приятелю неодмінно віддати“.

№ 21

1659, червня 3 [травня 24].— Варшава.— Лист туровського полковника
Костянтина Виговського до князя Богуслава Радзивіла

„Jaśnie oświecony mści ksiaże, mój wielce mści panie i przyjacielu!

Lubo dawno już, jeszcze od sławnej pamięci jaśnie oświeconych książąt, przodków w. m. m. m. ks. m., naród nasz ruski, wiela i wielkiem dobrodziejstwem ad omne officiorum genus deunctus zostaje. Jednakże i w. ks. m.

nie mniej go ku sobie i ku wszystkiemu przeswietnemu domowi ksiazat ich mściow Radziwiłow, zniewalać raczysz, ponieważ i czynic to zawsze twykłeś, coby bez szkody i narodu ruskiego było i zamysłać to nie ustajesz. Szczegoby pożytkować mógł naród nasz i starożytna religia jego: percepimus to aside dignis i z samych listów w. ks. m., że zamysłać raczysz de erigendo collegia w mieście Słucku i one wszelkimi pracy et libertatious munire. Ten samy umysł w. ks. m., quiddenobis non meretur. Zgoła ad sanguinis usq effu- rionem nos adstringit et obligat. Coż, jezeli go w. ks. m. ad eksecutionem j. m. panu hetmanu Wojsk Zaporowskich i pomnie Słuckie swoim, tudzież i po całym narodzie naszym ruskim nie wtpliwie rozumieć, że nihil tante restimanus czego bychmy dla honoru w. ks. m. i wszystkiego przeswietnego domowstwa denerować mieli, tilko w. ks. m. swoim i rodzonego mego imieniem pilno upraszam abyś raczył ten swiatobliwy umysłniej jako najprzedzej eksequi. W tym sie miłościwej łasce w. ks. m. pilno oddaje.

Datte z Warszawy d. 24 Maja A° 1659.

Waszej ksiażeciej mści, mego m. pana życzliwy przyll. i sluga Konstanty Wyhowsky, pułkownik turowsky“.

AGAD w Warszawie. Archiwum Radziwiłow, odz. V, N 16112/4. Оригінал, завірений печаткою. Адреса. „Jasnie oświeconemu księciu j. mc. Bogusławowi Radziwiłowi, księciu na Birżach i Dubinkach, Słucku i Kopylu, panu na Newlu i Siebieżu...“

Переклад

Ясно освічений милостивий князю, мій вельми мостивий пане і при- ятелю!

Вже давно, ще від славної пам'яті ясно освічених князів, предків в. кн. м., народ наш руський вельми й великим добродійством в усіх службах залишається винагородженим [?] вашим родом. Однак і в. кн. м. не менш його до себе і до всього пресвітлого дому князів їх мостей Радзивилів зволиш прихилити, бо і завжди звик це чинити, щоб це було без шкоди і народу руському; не стомлюєшся думати про те, щоб мав користь наш народ і його старожитна релігія: видно цей гідний помисл і з самих листів в. кн. м., що зволиш задумати збудування колегіуму у місті Слуцьку і зміцнити його всілякими працями і вольностями. Цей же замисл в. кн. м., хоч не тільки значний [??], але буде постійно збільшу- вати нашу силу [?], що ж якщо його в. кн. м. дати до виконання й. м. пану гетьману Військ Запорізьких. Без сумніву розумієш, для мене, і [для] свого Слуцька, а також і для цілого нашого народу руського немає нічого такого, чого б ми для слави в. кн. м. і всього пресвітлого дому не вчинили. Тільки в. кн. м. старанно прошу від свого імені і імені мого рідного [брата], щоб зволив цей святобливиий задум, виконати якнайшвид- ше. У цьому милостивий ласці в. кн. м. старанно віддаюся.

Дано з Варшави д. 24 травня 1659 року.

Вашої князівської мості, мого м. пана, зичливий приятель і слуга
Костянтин Виговський, полковник туровський.

Адреса: „Ясно освіченому князю й м. Богуславі Радзивілові, князю на Біржах і Дубинках, Слуцьку й Копилу, пану на Невлю і Себіжку, конюшому В. Кн. Лит[овського], барському, брянському, рошервїнському etc старості, моєму вельми м. пану і приятелю до віддання“.

№ 22

1658, вересня-грудня 3.— Старий Бихів.— Лист полковника Івана
Нечая до шляхтича Яна Казимира Селицького¹⁹

Mc panie Sieliecki, mój m. panie i przell.!

Niesposobnego zdrowia w. m. m. pana żалуje barzo, ale życze, aby sie w. m. predko sie w. m. poprawiło, jakoż ostepem bedziemy, Pana Boga prosząc. A [...]* jakom po pierwszym moim pisaniu prosił, abyś w. m. do mnie przyjechać raczył, toż i terazniejszym ponawiam, abyście nie chciał wamawiać i choć na kołascie do mnie przybyć. Jednak tak że [?] w droge. Gdyż to może bydź z dobrym wszystkim w. mciw, a nie mniejsza sława w. mc. [...]* mego. Przecie po trzecie prosząc, abyś sie z tej nie wymawiał samej. Przyjaźń mie w. m. m. m. pan oddaje.

Z Starobychowa d. 3 bris 1658.

Zostaje w. m. m. pan przyll. i pac. sługa Jan Nieczaj, pułkownik.

AGAD w Warszawie. Archiwum Radziwiłłów, odz. V, N 10359. Оригінал, засвідчений печаткою. Адреса: „Jeo mśc panu Janu Casimierzow(i) Sielickiemu, młmu m. panu i przyllowi by dany [?]“.

Переклад

М. пане Селицький, мій м. пане й приятелю!

Дуже жалію, що у в. м. м. пана тяжкий стан здоров'я, але зичу, щоб воно швидко у в. м. поправилося, а ми, будемо і [в цій] лісовій глушині Господа Бога просити [за це]. Як і у першому своєму листі я просив, аби в. м. до мене зволив приїхати, так і нинішнім [листом] поновлюю [своє прохання], аби [в. м.] не хотів відмовитися і прибув до мене хоч у колясці, однак всеж вирушив у дорогу. І це може бути на добро для всіх в. мостей, а й не меншої слави в. м. [...] мого. Все ж і по третє просячи, аби від цього не відмовлявся, віддаю свою приязнь в. м. м. м. пан[у].

З Старобихова д[ня] 3 брис 1658. Залишаюся в. м. м. пан[а] приятелем і покірним [?] слугою Іван Нечай, полковник.

Адреса: „Його м. пану Яну Казимиру Селицькому, милостивому м. пану й приятелю віддати“.

* Одне слово написано нерозбірливо.

** Фрагмент тексту написаний нерозбірливо.

№ 23

1659, березня 8 (лютого 26).— Бухів.— Лист полковника
Івана Нечая до речницького скарбника

Мсці пані скарбнику рзeczycki, мój wielce мсć пані і przyllu!

Życzliwa przez w. m. m. mpana, kтórego sprawie mojej podejmować ochoczо raczysz, jeżeli [...]** czasu swego ode mnie nie odbierze pre [...], jeżeli tym że sie w. m. m. mpanem nie bedzie dzielił [?] swieskiem, niech мсć [...] jeo król. мсці pana meo млwego ласка in [...] obraca, miłe gignoru w ostatku i zdrowie niechaj trace moje. Bona fide policeder, że takowej jakiej sobie pragniesz, po mnie wrychle doznasz wdzieczności, tyło унижено upraszam, abyś według swej offiarowanej checi ad metam nog ordynował desideria moje, jakoby in pełago zazdrości ludzkiej nauprasa u nie mogły. A te wszystkie intenta, że na towar mej przypl[...]* moga eurosiden po dziesiąte upraszam, abyś spolne z jego мсціа panem Koszańskim znosząc sie, deficere w swej me zechciał i od złe tłumaczacych moja fатыge rycerska języków ludzkich defundere nie zbraniał czego pewien po przy każdej w. m. m. m. panaustajac aż surywe (?), jakośmy pilnej zalecam łasce.

W Bychowie d. 26 February A° 1659.

W. m. m. мсціwego pana życzлиwy przyłł. i слуга Jan Nieczaj, pułkownik j. k. m. Zaporowskiego Wojska.

I powtore prosze, abyś pracy (?) jeg w. z jego мсці panem Kyzańskim w zwyystkrajie znosił i naradził, gdy zew [?] ja jego мсці pleneriawskich posesianiem w tej mojej sprawie.

AGAD w Warszawie. Archiwum Radziwiłłów, odz. V, N 10359. Torочасна копія.

Переклад

Мость пане скарбнику речницький, мій вельми м. пане і приятелю!

Жичлива приязнь [?] в. м. м. м. пана, котрий зволиш охочо братися за мої справи, якщо [...] у свій час не візьме від мене [...], якщо цією свічкою [?] не буду ділитися з в. м. м. м. паном, нехай милість [...] його королівська мость, пана мого милостивого, ласка в [...] оберта, мило бере у заклад, врешті нехай витрача і моє життя. Добра вірність [...] [?], що такої, якої собі прагнеш, від мене скоро дістанеш вдячності, тільки понижено прошу, аби згідно з своїм обіцанням бажанням, до кінця чинив досить моїм прагненням, щоб у морі людських заздрощів вони не могли пропасти [?]. А ці всі наміри, що на мій товар [...] можуть [...]. Прошу й по-десяте, аби спільно, з його мостю паном Кошанським зносячися, не схотів зменшити у своїй [...] і не боронив спростовувати людські поголки, які погано витлумачують мої ридарські труди, в чому переконаний.

* Фрагмент тексту втрачено.

При кожній [оказії] не шкодуючи [праці] для в. м. м. м. пана, старанно віддаюся ласці [в. м.].

В Бихові д. 26 лютого 1659 року.

В. м. м. мостивого пана зичливий приятель і слуга Іван Нечай, полковник й. к. м. Війська запорізького.

І по-друге прошу, аби [...] його м. з його мостю паном Кошанським в [...] [?] зносився і радив, коли я його мості пленеріавських [...] в цій моїй справі.

№ 24

1660, серпня 4 (липня 25).— Київ.— Оборонний універсал київського полковника Василя Дворецького на ґрунт Липове

[Ва]силий Дворецкий полковникъ [Вой]ска его царского вел. Запор. киевский,

[...]* войтови за всіми вбывателями встарскими здоровья доброго зычимо [...] ся мы зъ унѣверсаломъ вельможного его мл. пана гетмана втѣцем мосна [...] дельского на ґрунта куплений, правом им служачие и належачие належым явног [...] не нарушаючи, пилноват жадаєм и сурово приказуемъ іменем самого его мл. п. [гетма]на, абысте конечно жадной справы и потребности до них не мѣли и із Липового, встрова власного их і им належачого, хтобы мѣл втручатися вступит [?] жадное справы и потребности не мѣючи, варуючи, абы нас болшей скарга не доходила; і повторе приказуемъ, абы иначей не было, под неласкою войсковою и зарукою талярей ста до шкатулы войсковоє.

Писан въ Києве іюля 25 року 1660.

Василий Дворецкий, полковник его пресвѣтлого царского величества Войска Запорозког киевский.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 269, ark. 45. Ориґинал, засвідчений особистою печаткою В. Дворецького. Запис на звороті іншим почерком першої половини XVIII с.: „Оборонний листь на Липове“.

№ 25

1664, червня 12 [2].— Козелець.— Охоронний універсал київського полковника Василя Дворецького на ґрунт Липовий Козелецькому монастиреві

Василий Дворецкий, полковник его црског пресв. величества Войска Запорозкого киевский.

Взнаймуемъ симь писанем нашим, кому в томь вѣдати будет потреба Прикладал скаргу перед нами въ Все пречестный гсдинь втѣць игумень мнстира козелского з братиею своею на острянь, же ся втручают и

* Фраґмент тексту втрачено.

перешкоду чинять ту в крунтах их имь правомь служащих и счо без вѣдома и блгословения их зроблюют, а собѣ пожитки не належне зь оных привлащают, зачимь мы оных жалобы выслухавши и до унѣверсалов славное памяти небожчика Хмелницкого и наших на тые крунта им служащих стосуючыся, сурово приказуем, абы гдеколвекъ на намененных грунтах мнстирских счо посяно, любо синожати скошено, такъ остряне, яко и козелчане, жебы с того всего десятина была им дана без жадное одмовы, надто в Липовым освровѣ. Особливе приказуем, абы им там нѣ од кого перешкоды не было. На остатокъ по забраню тоей десятины од сего часу, абы во всѣхъ тых крунтах на помененный мнстир ограничоный не былъ перешкодою, кромѣ того, счо зь их блгословением будет, а мѣль бы хто в тоей мимо заказ наш втручати, таковой кождий безъ одпущу до скарбу войскового заруки зол. полтораста заплатит. иначей не чинячи.

Дань в Козелцу юня дня в року 1664-г
Василий Дворецкий, полковник киевский.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 269, ark. 46. Оригінал, засвідчений особистою печаткою В. Дворецкого. Запис на звороті іншим почерком кінця XVII-ст.: „Дворецкого на друтъ на Липовый Рогъ даный року 1664“. У верхньому лівому кутку запис середини XIX ст. М. Гожковського: „Mar. Gorzk“.

№ 26

1657, березня 22 [12].— Борзна.— Наказ ніжинського полковника Григорія Гуляницького менському сотникові, який забороняв козакам і селянам займати колишні панські землі, передані Макошинському монастиреві

Григорий Гуляницкий, полковник нѣжинский и всег Сѣверу
Войска его црског вел. Запорозког

П. сотнику менский! Дойшла нам вѣдомост, ижъ там нѣкоторые то-вариство и посполитие люде надавними часи поля пахают панские завоевание во всѣхъ грот [?] руках. Теды мы з владзи полковництва нашего приказуем, абися жаден не важил тог заводит поля, далисмо до заживаня монастиру Макошинскому, а меновите черницам манастирским. И повторе приказуем сурове, абы жадное перешкоды в тих полях нѣхто не важилса чинити, кдиж тог п. сотникъ в. мс. повинен постерегати. Притом в. мс. гсду Бг поручаем.

Дат з Борзнѣ марта 12 1657.

Григорий Гуляницкий, пол. нѣжинский, рука.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 269, ark. 17. Оригінал-автограф, засвідчений печаткою. У верхньому лівому кутку запис рукою М. Гожковського 1858 р.: „Mar. Corzk. 1858“.

№ 27

1658, лютого 17 [7].— Ніжин.— Наказ ніжинського полковника Григорія Гуляницького глухівському сотникові про „послушенство“ селян Холоткова і Іваничів Петропавлівському монастиреві у Глухові

Григорій Гуляницький, полковник нѣжинский и всег Сѣвера Войска его цр. вел. Запорокоз.

П. сотнику глуховскому взнаймуемъ и п. вуйтомъ приказуем, ижь которіе села привернул ясне велможний его мл. пан гетман з ласки своеи на тые села Холотковъ, Иваниче и унѣверсал на тое удержал велебный гсднь штць Уриила Иванович, игумен монастыра стих верховных апстль Петра и Павла глуховског, абысте им в тыхъ селах, що ест подданых вшелякое послушенство и подданство штдавали, абы до тих сел справы жадное нѣкто не мѣл, также и в млинку Стрелницком на рецѣ Клеванѣ им даном, абы шние законники в том собѣ пожиток мѣли и до тог, аби нѣкто не мѣл жадное повинности, жебы собѣ спокойне заживали, не поносячи в том жадное кривди и по десяте упоминаючи, абысте иначе не чинили.

Дат з Нѣжина мсца февруар дня 7 1658.

Григорій Гуляницький полковник нѣжинский, рукой власною.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 269. Оригінал-автограф, засвідчений печаткою. Запис на звороті іншими почерками кінця XVII ст.: „Гуляницького на маєтности 40 лѣтъ и два года“; „Полковый лист, второй, игумень Урииль“. У лівому верхньому кутку запис середини XIX ст. М. Гожковського: „Mar. Corzk“.

№ 28

1665, березня 5 (лютого 23).— Лобачов.— Лист лобачовського отамана Остапа Роздайбіді до наказного гетьмана Григорія Лисницького

Мсць пане Леснѣцький, мсць пане гетмане наказный Войска ео кр. мл. Запорозког а добродееу нашъ!

Якосмы пѣрше утѣкалься до велької ласки в. мс., добродееа нашег, в кривдах наших великих от нѣмцов, щос мы удержали за ласкою Бжією, а причиною в. мс., добродееа нашег, писаня от ег милости пана столника, абы нам дано покой въ тил провианте w всемь. На котрое писане бы намней не уважаючи, пан маіор, але еше се найбарзей врожит, упоминаются ведлугъ первой уставы от каждог козака жита до шмячце шеса по двѣ, гороху чвертка, пшона чвертка, соли гусѣй десят, солонины полот на два козака, чог нѣгды не может, гдыж самы в. мс. вѣдаете, добродееу нашъ, же наше козаки всѣ заставают при боку войсковом, то ест в Нерадичах; w що велице а унѣжоне упадаючи до ногъ ваших панских, просим о пораду за полно панскую, змилиуйся в. мс., як отць над детми, так в. мс. над нами, гдыж самы собѣ не можем рады дат въ бѣдах и утисках наших, яко то въ становних господах

казацких нѣмцов, которых вѣчиныли были волными домов двадцет. А на сѣс час по старому давалисмы посполу провянти сто пристовом [?], а остатку и на тих ещѣ правах с кождаг козака становных господь. Потом тих двадцет, за що атамана городовог наказат за швий провянт пан маіорь по три раза покладаючи биль тя [?] в найманци. Под ласку се вашу панскую поддаем.

Дан з Лобачева 23 февруар 1665.

Вашой милости всег добра зичлиwie и во всем поволніе и служит готовие встать Роздайбѣда, атамань лобачовский с товариством.

AGAD w Warszawie. Archiwum Zamojskich, N 3036, ark. 311. Оригинал.

№ 29

1665, лютого 11 [1].— Переяслав.— Лист-наказ генерального осавула Василя до піхотного полковника Івана Вербицького

Мс. ласкавий пне Іване Вербицький, пол. пехотный!

З волѣ и з розказаня вел. его мл. пна гетмана ознаймую и приказую владзою самого вел. ег. п. гет., жебисте конечно виходили до Баришполя, скоро писмо наше прочитавши, зотад [?] онь пуда штукь хлѣбних жер [?], особливе приказую вамь [...]*, жебисте своевол поперестали, жебы болшей скарги до нас не доходили. Затимь Гсду Бгу поручаемь.

С Переясловля февруария 1 1665 року.

В. мс. всег добра жичливы Василий Обедя [?], есаул вой. его цар. прес. вел. Запорозког енералный.

AGAD w Warszawie. Archiwum Zamojskich, N 3036, s. 312. Оригинал.

№ 30

1660, вересня 12 [2].— Сосниця.— Універсал-привілей сосницького полковника Якова Скидана жіночому Макошинському монастиреві на володіння частиною млина у селі Величківцях

Яков Скидан, полковникъ вѣрного Войска его цар. пресв. вел. Запорозкого сосницький.

Взнаймуем сим писанемъ нашимъ всѣмъ вобецъ и каждому зособна, кому бы в том потреба вѣдат належало, ижъ ведлугъ давного наданя в т полковниковъ бывших на монастырець убогий стой Покровы Макошинский, т[е]ды мы, възглядом того сим листом стверждаем и подаем законницамъ, абы два камени тые в мълынѣ Величковском ведлугъ давнего звичаю на тот манастыръ мѣрочьки двѣ, имели, а мелникови —

* Фрагмент тексту написано нерозбірливо.

третя, и ни от кого жадное перешкоды и кривды не поносячи, яко наспокойне уживати, также шные селяне, абы греблю направоват не были спречъные, иначе не чинечи под неласкою нашею.

Дать из Сосницы року 1660, мѣся септѣврия 2 дня.

Яков Скидан, полковник вышменованный сосницкий.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 270, ark. 30. Оригінал, засвідчений полковою печаткою. Запис у верхньому лівому кутку, зроблений рукою М. Гожковського: „Mag. Gorzk. 1858“.

№ 31

1660, лотого 7 (січня 28).— Макошинський монастир.— Привілей-універсал ніжинського полковника Василя Золотаренка Макошинському монастиреві на володіння озерами Рыботинськими, Сахонськими та Змінитськими

Василий Ничипорович Золотаренко, полковник Войска его цар. величества Запорозкого нѣжинский.

Взнаймуем сим писанемъ нашимъ кождому, кому штомъ вѣдати належит, ижъ мы, вѣдячи штца игумена теперешнего макошинского Виктора посполу із братиешю, пилных и горливых в набеженствѣ, а же у великихъ недостах зостают, даем шным шзера Рыботинские, Сахонские і Змѣнетъские зо всеми тонями і уходами, яко ся в собѣ мѣют, і пред тымъ держали на томъ монастирѣ чудотворца Хва Нѣколаиа, абы шных заживаючи, за усе православие Гсда Бга просили, що лѣпшое вѣры данет [?], абы в тих шзерах ни шт кого жадное кривды і перешкоды не поносили, даем наше сие писане с подписом руки і притисненем печати нашею.

Писан в монастиру макошинском генвара 28 дня 1660.

Василий Ничипорович Золотаренка, полков. Войска его цар. вел. Запоро. нѣж. и всея Сѣвера.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 270, ark. 39. Оригінал, засвідчений особистим підписом В. Золотаренка та полковою печаткою. Запис на звороті почерком другої половини XVIII ст.: „Полковника Василия нѣжинского на шзера Работинские, Сохачевское изъменинское“.

№ 32

1660, липня 31 [21].— Ніжин.— Універсал-привілей ніжинського полковника Василя Золотаренка жіночому Макошинському монастиреві на володіння частиною млина у селі Величківцях

Василий Ничипорович Золотаренко, пол. Войскъ цар. вел. нѣжинский.

Взнаймуем симъ писанемъ нашимъ, кому бы ш томъ вѣдати належало, ижъ мы, мѣючи взгляд на убоги монастирець, даем на виживене камений два в млынѣ в селѣ Величковъцахъ, чернищамъ монастира Макошин-

ского въ залог. ку церкви стое Покровы, жебы собѣ чотырох мѣрочокъ мененние [?] законъницы в вшелякого размѣру заживала, не поносячы в тих каменях нѣ от кого кривды и перешъкоды [...] ласки наше, а мелъникъ, жебы себе заживаль, с мѣрочокъ двѣ обычайних. На що и писане сее свое даем для вѣры лѣпшое.

Данъ в Нѣжинѣ, июля 21, 1660.

Василий Ничипорович Золотаренко, пол. Во. его цар. вел. Запор. нѣжинский.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 270, ark. 42. Оригінал, засвідчений особистим підписом В. Золотаренка та полковою печаткою. Запис 1858 р. у верхньому лівому кутку: „Mak. Gokr. 1858“.

№ 33

1661, січня 27 (17).— Ніжин.— Лист ніжинського полковника Василя Золотаренка до командуючого військами Речі Посполитої воєводи руського Стефана Чарнецького

Jasnie wielmożny mci panie woiewodo zieml ruskich!

Pisaty wielmożnost waszy raczysz pierszli do mienie, a napotym teper nowo do p. polkownika czernihowskieho w takich materiach, kotorym trudno sia staty, bo iakosmo zrozumili z pisma wielmożn. waszey, że toho nam zyczysz, żebyśmy boiazń Bozoiu zapomniwszy y wielikiie dobrodziystwa jeho carskoho preswitłoho wieliczens., monarchy naszoho chrzesciańskiego, kotory nas od mnohich nieprzyateli ratował y ktoromusmy przysiagli vsi odnostaine tak z starszych, iako y pospolitych ludzi, nawiek zostawaty w wiernym poddanstwie, żebysmo odstapili y, iako inszye niezbożnyie ludi, prysiahu swoiu wniwecz obernuwszy, szczo iak niebo od ziemi dałeko, tak toże nie może sia staty, bo odnu duszu maiem y nie zyczymy toi krywoprystwom zaprodawaty; y to nadaremna nadeia wielm. waszoie, żebysmy mimo wiadomost eho carsk. presw. wiel. z wielmożnostiu waszoiu przyiazń brali y maiucz y monarchu jeho carsk. presw. wielicz., pana naszoho pryrożonoho chrestiańskiego, ktoromu wiernemi y wiecznemi iestesmo poddanemi, a joho krołowskuiu miłost iednalismo; szczo niepodobnaja recz. Proto tuii nadzieiu wielmożn. waszy na storonu odłożywszy, ieżeli nie zyczysz rozłania krwi chrestiańskie, racz ustupity z polku Czernihowskoho, bo toie woiewodztwo zostaiet pod krepkoiu y wysokoiu rukoiu jeho carskoho presw. wielicz., szczo ieżeli bolszey wielmożnost wasza budet pustoszyty wołost Czernihowskoiu, pewne u skorom czasi musim sia o onuiu szabloiu rosprawiaty. bo iestesmy nie udowicznyie poddanyie; za łaskoiu Bozoiu ieszcze jeho carskoje preswietłoe wielicz. maiet ztołko w[oi]ska, żeby kożdemu nieprzyatelowi dat odpor, ktokołwiek wik na onoho nastupowaty budet, że niem z naszoie pryczyny znouu krwi prolitie stanowitsia, ale hotowiwsmo od kożdoho nastupuiuczoho nieprla boronitsia. A zatym z powolnostiu moiemu oddaiusia zwykley łasce wielmożnosti waszey.

* Фрагмент тексту втрачено.

Datt w Niżynie
d. 17 January A° 1661.

Wielmożnosti waszoie we wszem zyczliwy Wasiley Niciporowicz Złotarenko, półkownik Woyska jeha carskiego wieliczenstwa Zaporoskoho niżyńskiy y wsieia Siewieru.

AGAD w Warszawie. Archiwum Radziwiłłów, odz. II, N 1431, ark. 1. Тогочасна копія. Текст, писаний кирилицею, був переданий літерами латинського алфавіту.

№ 34

1661, січня 28 [18].— Чернігів.— Лист чернігівського полковника Онукія Силіча до руського воеводи Стефана Чарнецького

Jaśnie wielmożny młwy panie wojewoda zieml ruskich!

Za oddaniem pisania wielm. waszej przez Swieszczzeników brahińskich tak musieło byty, że sie do toho czasu zabawili, a to dla samoie potreby jeha mlłti p. półkownika niżyńskoho, Wojsk jeha carskoho wielicz. Zaporozkich, pod ktoroho i ja z półkom Czernihowskim regimentom zostaiuczy, bez ieho woli w tak poważnych sprawach, iakośmy poprzsieiali jeho carskiemu wielicz., odin bez druhohe posełstw żadnych nie expediowali teper, za daniem od nieho wiadomosti, tych swiaszczzeników wcale [?] do wielm. waszej, o czym i jeho mił., p. półkownik niżyński, deklaratieiu swoiu posyłaet, ku wielmożnosti wcy odsyłaui. To wielm. wasza racz wiedati, że ia pozieraiuczy na teie pułki Pereasławski y Niżyński, sztokołwiek onyie, iako starszyie Wojsk jeha carskoho wielicz, Zaporoskich, w czym informatiu podadut y rozkazut, toie moiey prysiehi, iako sama urozonaia cnota chrestianinowi każet dierzatisia, winien zostaiu. Oczomkołwiek zachocesz wielm. wasza umowu mieti, a osobliwie o niewinnym rozłatu krwi chrestianskoie, tedy z temi pułkami, iako starszem; iakosz y teper za nastapieniem woiska z Muraszkoiu na siuiu storonu Dniepra prowosławnyie chrestianie okrutnie muki, morderstwa nieskazaneie niewinnie terpiat, że asz prorazliuju [?] hołos płaczu ludzkoho niebo prebiwaiet. Szto i wielmożnost wasza za prystem swoim z woyskami, to iesz nasłedowati, ieslibyś zachoteł y na nas niewinnych chrestian nastu pował, obaczywali to wsich woyskow lude mudriie, że w každyy reczy czołowikowi pocztiwomu niczoho nie maiet byty drepszoho [?] nad zdorowi, a niewołaui, koždy sie wydýt, ale y smiert od siebie odhaniał powinien. To wielmożnosti waszey do oznaymienia dawszy, iako naypilniey sia zalecamy.

Datt w Czernihowie
miesiaca henwara
d. 18 A° 1661

Wielmożnosty waszey we wszem zyczliwy y służyc rad Onikiey Silicz, półkownik Woyska jeha carskoho wieliczenstwa Zaporoskoho

AGAD w Warszawie. Archiwum Radziwiłłów, odz. II, N 1431, ark. 2. Тогочасна копія. Текст, писаний кирилицею, був переданий літерами латинського алфавіту.

№ 35

1668, лютого 28 [18].— Прилуки.— Універсал-привілей прилуцького полковника Лазаря Горленка мельнику Филонові на володіння Штихилиясовським млином у селі Усвариновцях

Лазар Горленко, полковникъ Войска Запор. прилуцький. Былъ предо мною Филунъ, мелникъ, и просил нас о потвержене ему от нас виданного писма на млин у Сваричовцѣ найдующийся, Штихилиясовский, с которог млинка отецъ протопопа нѣжинский при селах Бурумцу и Шиловичяхъ через всѣ часи пожитки бирал и тот млинокъ небожъчикъ Кузма Штихилияс, старший рожоний братъ Филоновъ, купленим способомъ мал. А по смерти его, жонъ тот млинъ остался. Теды и жону из дѣтьми в неволю взято, а она сполилас была посполу до пожитку ис того млинка бират з крупичъ полскимъ мелником Панасомъ. Теди теперь Филунъ у того Опанаса откупил тот млинокъ братнѣй и просил нас о том, аби ему на тое потдверъжене било що ми, стосуючис на прозбу его, а видячи, же не машъ ближъшог, кромѣ ему, сукъцесара до тог млинъка, росказалисмо сие наше писане видат, варуючи, аби нѣхто не важилса его от тог милинка оттручат, але ему, Филону, яко своѣмъ добрим пожитковат волно и що там к тому млинку [...]* и того его власное в моц то владзу спокойного уживаня ему вручивши, под притиснемъ печати войсковоі казалисмо видат. Дѣялос в Прилуцѣ февруар дня 18 1668.

Вишъописанный пол прилуцький.

Biblioteka PAN w Krakowie, odz. rękopisów, N 269, ark. 9. Тогочасна копія. На звороті запис іншим почерком кінця XVII ст.: „Універсалъ Лазаря Горленка, полковника прилуцького, Филону мелнику на млинъ, прозиваемый Штихилиясовский въ Усвариновцѣ, писмо потвердителное“.

№ 36

1668 [?].— Ніжин [?].— Лист ніжинського протопопа Симеона Адамовича до гетьмана Петра Дорошенка

Ne tylko wetykym dywom dywowatysia musymo, ale y w uszy umistyty ne mozemо takowoy skoroy nachloy y nigdy ne spodywanoiey waszey odminy, ze ne pamiatawiucz y na Hospoda Bocha, na prysiahu swoiu nepoiodnokrot-nuiu na duszu y na sumlinia swoje, na wiru swoiu swiatuiu prawoslawnuju kapholiczeskuiu, na cerkwi Bozhyie, na oyczyznu mylujy y utrapenuiu, nawet na neogranyczeniuu mylost y dobrodystwo oycowskoie cara joho mylosty, pryrodnoho pana swoho, ne tylko od ioho poddanstwa zhadnoiey hospody od nego ne maiucz y, odorwalystesia, ale i jeszcze ne wstydljywe y bezbozne na neho porwalystesia y, iak na otca swoho rozonego y podnosy te, pustoszacz y cerkwi Bozeia, otczyznu swoiu miluii, iako matku utrapenuiu hubiaczy, y

* Одне слово написано нерозбірливо.

bratiu swoiu, chrescian prawosławnych, w plin y tiazkuiu newolu besurman-skuiu podaiuczy, ne inaczej, iako newynnych barankow, samey w peczy wtysnulystesia y tysnete sia, nas ni w czym wam ne wynnych ludzy y yspokoynych gwałtow y tyransko czerez bisurmanskiu surowosc przymuszaiete, a ono, hdy wam lackaia polytyka smacznaia, włosknie y francuskie stroi, luby y latynskoie prosbitostwo y wysokoie umlie [?] wdiaczo, żywi też sobi zdorowi y radujtesia y tisztesia y chlubitesia z lackoiey wolnosti y Hadziackich punktow, a nas, ludey prostych, newynnych y skromnych, zastawte żyty prostakow z prostakami, Rus z Rusioiu, prawosławny my wy Pereiasławskoy tak otcoczey radi y punktach, a ne silte nas gwałtom y ne prymuszayte do swoich z lachamy malowanych wolnostey, ale dayte nam spokoynoie, choc w newoli moskiewskoy żytie, jezeli insze iest choc iskra w was chrescianskaia, hdyż u nas żadney z toho krywdy ne masz, szczo my w newoli, nas, a ne was boły, a my waszym zolotym wolnostiam, Hadziackim punktow senatorskim stolnom netrochy ne zawyduiemo, butte wy zdorowy, y jasnewelmoznemy y wielmoznemy, y mosciwemy, y kancleramy, y marszałkami, y woiewodami, na ostat, chotiay was krol polski ne tolko na stolkach senatorskich, ale y na kolinach swoich posadyt, bynamniey ne zawyduiemo y zazdryty nikoly ne budemo, tulko nam dayte pokoy, ponewasz ne od nerowo według waszey dawney y reputacy chrescianskoy, korsunskoy y czerkaskoy tut w sium kraiu ne kozaki, ale burniaki [?], ne mołodcy do-bruyi, ale koszelnaki, preto ne treba ne kozakow panu hetmanowi y bez toho sia joho mylost obity maet, na szczo toho poniewulne tiachty do sebe y do toho, według Hadziackich paktow y konstytutyi seymowych na tesz Hadziackie punkte, tulko trydziat tysiacy woyska powynno buty, tedy y z tych dawnych horodow kozackich ne vsi sia umisciat w registry, a my jak y ni oden, gdyż to [...] obwarowano konstitutieiu, że tylko tam w tych horodow powynny buty kozaki, hde y w kotorych peret woynoiu były, a tut peret wuynoiu w usich horodach y poukach, Niżynskom, Czerniehowskom, pryłuckom ne było y teper ne budet y panu [?] hetmanu y usty ne potrebnny, za czym słuszna, aby [...] ycz joho mylosty panu hetmanu y ponetkały [?], iako nepotrebnnych y hrubych postolnikow y bortnikow, bo iak bratiu swoieiu newynne pustoszty y hubyty, hrychu mnoho, tak też y dostawszy pożytku iomu odtula nitrocha, a doby panu hetmanu y o tom kaiatysia, szczo tak ludey mnoho zdradecko podal y w newolu chrestian prawosławnych y do zhuby popustyl, budet y za toie, za szczo odwiczaty, bo łatwo zdradecko chot iakoho kawalera pokonyty, ani masz joho miłost z czoho chłubytysia, szczo Szeremeta pokonaw, a swoich że kozakow zażuryw, toie lada kalika możet uczynyty, ale to by sławoiu nesmertelnuiu rodu swoiemu carewy joho mylosty Wuysku Zaporoskomu y prysłuhu uczynyw, ho był bun poratowaw y pomochł, jak usich nas taia nadiia była, a za Hadziackiie punkta, iak za wychanoie jajce, diakuiem wam swo [...] to własnie iest powablenny, taia wam utycha y waszomu Wuysku Zaporoskomu z Hadziackich punktow, własnie iak za opieki y obrony hana krymskohe y panow sołtanow,— szczy m sia joho mylost pan hetman chłubyt, pyszu do naszoho pana pułkownika, że nas maiete za y Woysko Zaporoskoie wopiet y oboronu swoiu wziaty y ich mosc ponow sołtanowe ne lada opika, takii to opekuny y pastuhy nam tatary, iak wouky

owciom, pewne rychło toie na nas zystytsia: „Pasu, pasu oweczki, do wieczora ni odnoiei ne bude“, szczo u pan Tetera piszuczzy do Zacharki, pochwalilsia, że tam pole budet, o pole ne trudno odna iskra możet pole uczynyty, raczey by s tym sia pochwaływ, koły on dobry mediator, szczoob carow pomyryw, a tohdy łatwy kozdy swoiecho pouznaiet, ale u u pana Tetery wydytsia my, duszy zapewnia ne masz, odnu krywd[...] przystawom sprofanowanaia duszu stratit, druhaia zapewno do raiu ne dostanetsia, czoho u panu hetmanu y usty treba sia boiaty, koły poydet koza semtelnaja, mudromu d[o]syt, a tak słusznaiia by rycz y welmy pożytecznaiia ne tylko wam waszym duszam y wszemu naszomu prawosławnomu narodu, żebyšte poki smerty ne postygniet, upamiatały sie, a prybihły z upamiataniem y pokaianiem Hospoda Boha, a z obraszczeniem do swoioho prawosławnoho tedy, na wirnoho moscihoho switloho cara, proszczenia prosia uszczeory iest Hospod Boh.

Biblioteka Narodowa, OM, N 45804; Muzeum Narodowy w Krakowie. N 72.— S. 286—288. Kopia.
„Copia listu od protopopy niżyńskiego do Piotra Doroszenka, nakaznego na ten czas zadniepr[zanskię] hetmana Wojska jełglo k mści i ha [ ]* deputowanego“

ПРИМІТКИ

1. Мохнатин — нині смт. Менського району Чернігівської області, розташоване у 12 км від Мени. Як свідчать найновіші краєзнавчі праці, перша згадка про це село відноситься до 1660 р. (История городов и сел Украинской ССР. Черниговская область.— К., 1983.— С. 714; Чернігівщина. Енциклопедичний довідник.— К., 1990.— С. 470). Між тим, як доводить універсал І. Виговського, це село існувало як мінімум трьома роками раніше. Янівка— нині Іванівка, село, що знаходиться у 15 км від Чернігова.

2. Чоловічий Петропавлівський монастир у Глухові (Глухівсько-Петропавлівський) був заснований, вірогідно у 1230 р. Він знаходився біля села Будищів Глухівського району Сумської області за 24 км від Глухова.

3. П'ятницький (св. Параскеви П'ятниці) монастир у Чернігові функціонував у XVII—XVIII ст. як жіночий. Час заснування невідомий.

4. Мається на увазі чернігівський полковник Федір Бурляй.

5. Мається на увазі київський полковник Павло Яненко.

6. Мова йде про село Борки, розташоване за 13 км від Козельця на березі річки Остер. Нині — село Козелецького району Чернігівської області.

7. Густинський монастир — один з найвідоміших центрів українського літописання. Був заснований на початку XVII ст. Знаходиться у селі Густині Прилуцького району Чернігівської області.

8. Оленівка — нині село Борзнянського району Чернігівської області, розташоване за 10 км від Борзни.

9. Виблі — село Куликівського району Чернігівської області, розташоване на лівому березі ріки Десни за 20 км від райцентру. Боромики — село на правому березі ріки Десни, знаходиться за 25 км від Чернігова (Чернігівського району). Брусилів — село під Черніговом, нині входить до Киселівської сільради. Кобиляча Голова — можливо, сучасне село Кобилянка, що знаходиться під Черніговом (Киселівська сільрада).

10. Мова йде, очевидно, про сучасний Мороськ (Муромськ) — село на правому боці ріки Десни, що знаходиться у 42 км від Козельця (Козелецький район Чернігівської області).

* Текст написано нерозбірливо.

11. Рудка — село на річці Струг, розташоване за 16 км від Чернігова (Чернігівський район).

12. Йдеться про білоцерківського полковника Самійла Фридриховича.

13. Ян III Собеський, король Речі Посполитої у 1674—1696 рр.

14. Мухаммед IV, турецький султан у 1648—1687 рр.

15. Мається на увазі Журавненський мирний договір укладений між Річчю Посполитою та Османською імперією 27 жовтня 1676 р. За його умовами Річ Посполита, зокрема, визнала приєднання Поділля до Туреччини і погодилася на закріплення значної частини Правобережної України (за винятком Білоцерківського та Паволоцького полків) під владою гетьмана П. Дорошенка. Однак сейм Речі Посполитої відмовився ратифікувати цей договір, що призвело в подальшому до нових польсько-турецьких війн.

16. Мається на увазі відомий дипломат Речі Посполитої Ян Гнінський (помер у 1685 р.), з 1668 р. холмський воєвода.

17. Микільський чоловічий монастир у Макошині був заснований на початку XVII ст. на правому березі ріки Десни. У роки Визвольної війни був деякий час закритий, а відновлено його у 1660 р.

18. Очевидно, мається на увазі білоцерківський полковник Іван Кравченко.

19. Ян Казимир Селицький, посол І. Нечая до короля Речі Посполитої Яна Казимира в 1658 р. Про нього згадує, до речі, відомий польський мемуарист Ян Антоні Храповицький у своєму щоденнику від 27 лютого 1659 р.: „До Семятичів [прибув я] на обід [...] був у й. м. пана підканцлера, був і пан Селицький, посланий Нечаєм, який повертався від короля й. м.“. (Chrapowocki J. A. Dziennik.— Warszawa, 1978.— Т. 1.— S. 184.